LUCIAN
BOIA

MIHAI EMINESCU, ROMÂNUL ABSOLUT

Facerea și desfacerea unui mit

HUMANITAS

Eminescu nu e perceput doar ca un foarte mare poet. A ajuns să fie mai mult, mult mai mult decât atât. Ni se înfățișează, la cota lui cea mai înaltă, ca exponent suprem al românismului. În ce mă privește, am revizitat, printr-o cercetare proprie, toate fazele esențiale ale transfigurării mitice a poetului. Nu e o carte (decât tangențial) despre Eminescu, ci o privire asupra reprezentărilor poetului, un tablou sintetic al mitologiei eminesciene.

LUCIAN BOIA

MIHAI EMINESCU,
ROMÂNUL ABSOLUT

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)
Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)
Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)
Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)
Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)
Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)
România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)
Mitul democrației (2003)
Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)
Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)
Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)
Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)
Occidentul. O interpretare istorică (2007)
Napoleon III cel neiubit (2008)
„Germanofilii“. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)
Franța, hegemonie sau declin? (2010)
Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010, 2015)
Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)
Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)
Explorarea imaginară a spațiului (2012)
De ce este România altfel? (2012)
Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)
Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)
Balcic. Micul paradis al României Mari (2014)
Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări (2014)
Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității (2014)
Suveranii României: Monarhia, o soluție? (2014)
Maria, regina României, jurnal de război (3 vol., editor) (2014–2015)
Cum s-a românizat România (2015)

LUCIAN
BOIA

MIHAI EMINESCU, ROMÂNUL ABSOLUT

Facerea și desfacerea unui mit

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Cioabă
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Accent Print – Suceava

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Mihai Eminescu, românul absolut: facerea și desfacerea unui mit / Lucian Boia. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-5043-6
821.135.1.09 Eminescu, M.
929 Eminescu, M.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cuvânt de lămurire

CE POATE FI MAI CHINUITOR decât să cauți titlul potrivit pentru a-l așeza pe coperta unei cărți? M-am tot gândit. „Poetul național" e cea dintâi expresie care vine în minte. Doar că Eminescu nu e perceput numai ca un foarte mare poet. A ajuns să fie mai mult, mult mai mult decât atât. Ni se înfățișează, la cota lui cea mai înaltă, ca exponent suprem al românismului. Și atunci, ajungem la sintagma rostită de Petre Țuțea, aceea de „român absolut". Am împrumutat-o în titlul pe care l-am ales în cele din urmă.

În *Istorie și mit în conștiința românească*, inclusesem mitul eminescian în marea colecție de mituri naționale. Reiau acum subiectul, beneficiind și de contribuțiile aduse între timp, dintre care două sunt fundamentale: volumul

colectiv dirijat de Ioana Bot, *Mihai Eminescu, poet național român*, cu subtitlul *Istoria și anatomia unui mit cultural* (2001) și cartea lui Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini* (2008), o analiză amănunțită a emergenței mitului până în jurul anului 1900.

În ce mă privește, am revizitat, printr-o cercetare proprie, toate fazele esențiale ale transfigurării mitice a poetului, de la primele manifestări până la „destructurarea" care se petrece sub ochii noștri. Nu am reținut tot ce s-a spus și s-a scris despre Eminescu, ci doar ceea ce am considerat că, într-un fel sau altul, a înrâurit demersul mitologic; de aceea n-am ezitat să consemnez unele interpretări de-a dreptul fanteziste, în timp ce sunt contribuții temeinice pe care le-am lăsat la o parte, tocmai fiindcă nu aduceau nimic nou în plan mitologic. Distincția trebuie avută în vedere: nu e o carte (decât tangențial) despre Eminescu, ci o privire asupra reprezentărilor poetului, un tablou sintetic al mitologiei eminesciene.

I
Un poet... așa de puțin format

PÂNĂ SĂ SE ÎNALȚE, neașteptat, fulgerător și irezistibil, în imaginarul românilor, Mihai Eminescu avusese parte mai mult de contestări și ironii decât de judecăți favorabile. Chiar și Titu Maiorescu, cel care, la numai un an după debutul poetului în *Convorbiri literare*, avea intuiția și îndrăzneala de a-l așeza în galeria literelor românești imediat după Vasile Alecsandri, își însoțea recomandarea cu un interminabil șir de critici și rezerve: „Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format, încât ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului este d. Mihail

Eminescu". Obiecțiile nu se opreau aici: „*Venere și Madona* cuprinde o comparare confuză", în alte locuri „sunt greșeli ce trebuiesc neapărat îndreptate", „uneori gândiri și expresii prea obișnuite, multe rime rele". Și o mustrare severă, ca de la profesor la elev: „Nu înțelegem, nu putem primi această neglijență a formei".[1]

Să remarcăm în treacăt că imperfecțiunile lui Eminescu se află la un cu totul alt nivel poetic decât perfecțiunea lui Vasile Alecsandri, cel puțin dacă ne raportăm la versurile citate de Maiorescu.

Astfel, Alecsandri:

Purtând cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi, rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lângă junii semănători.

Și Eminescu:

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie,
Braț molatic ca gândirea unui împărat poet.

1. Titu Maiorescu, „Direcția nouă în poezia și proza română", în *Critice*, vol. I, Editura Minerva, București, 1908, pp. 162–165 (inițial, în *Convorbiri literare*, 15 mai 1871–1 octombrie 1872).

Cu cât arată mai bine Venus decât Rodica!

Apoteoza poetului stă la originea unui grup artificial constituit: corul „detractorilor". Intră aici de-a valma, pe lângă cei mânați de o antipatie „primară" (și care în principiu își merită numele), și comentatori de tot felul, ale căror obiecții, mai mult sau mai puțin pertinente, acceptate sau nu, își au totuși locul în orice dezbatere de ordin intelectual. Ajung să fie incluși printre „detractori" și cei dintâi critici ai lui Eminescu, vinovați de a nu fi știut de la primele sale poezii că se află în fața viitorului poet național, de care n-ar fi avut voie să se atingă.[2]

„Detractorii" de primă oră întorc de fapt argumentele maioresciene împotriva lui Maiorescu însuși și a apropiaților săi de la Junimea și *Convorbiri literare*. În „Beția de cuvinte" (1873), criticul își alesese drept țintă *Revista contimporană*, editată de Petre Grădișteanu. Semnala, cu ironie, în diversele texte publicate aici, afirmații confuze și o insuportabilă inflație verbală. În replică, P. Grădișteanu și Gr. Gellianu (cel din urmă, un personaj rămas neidentificat) atrag atenția asupra multiplelor incorectitudini ale lui Eminescu, poetul susținut

2. Alexandru Dobrescu, *Detractorii lui Eminescu*, I, Editura Junimea, Iași, 2002; II, Editura Floare Albastră, București, 2006.

și promovat de gruparea literară a lui Maiorescu. Sunt la Eminescu – în opinia lui Grădișteanu – „greșeli grosolane de gramatică, de prozodie, de logică".[3] În fond, după cum am văzut, le observase și Maiorescu, considerându-le totuși secundare puse în balanță cu calitățile poetului.

Fapt este că prima fază eminesciană (socotind-o din 1870, anul debutului la *Convorbiri literare*, lăsând deci la o parte poeziile „juvenile" anterioare) se caracterizează printr-o cam mare încărcătură de abateri de tot felul. Și astăzi, cititorul poate fi deranjat de unele deformări lexicale sau gramaticale, ori de rime nu prea izbutite. Doar că noi știm că Eminescu este Eminescu și îl privim de la început cu alți ochi decât contemporanii săi. În plus, suntem mult mai liberi în judecăți; canoanele, între timp, s-au făcut praf, și am ajuns să acceptăm, în materie artistică sau literară, orice regulă sau orice lipsă de regulă. Nu așa stăteau lucrurile la 1870. Canonul trebuia respectat, iar normele sale decretau că poetul trebuie să se exprime cu claritate și în deplinul respect al rimei și al tuturor regulilor prozodice, pentru a nu mai vorbi de gramatică. Eminescu, „primul" Eminescu, este un mare încăpățânat. El are multe

3. Petre Grădișteanu, „*Convorbirile literare* și *Revista contimporană*", în *Revista contimporană*, nr. 4/1873, extras, 17 pp.

de spus, și nu vrea să renunțe la nimic. Refuzând să sacrifice ceva din preaplinul de idei și de imagini, se împiedică de limbă, de rimă și de reguli, pe care le sacrifică sau le stâlcește fără prea multe scrupule. În logica postmodernă ar fi acceptabil... sau chiar recomandabil, dar nu în spiritul epocii sale.

Așa că nu trebuie să ne mirăm atunci când Iacob Negruzzi, membru fondator al Junimii și „patronul" *Convorbirilor literare*, îi comunică lui Titu Maiorescu, într-o scrisoare datată 12 decembrie 1876, părerea lui, deloc entuziastă, despre destinul poetic al lui Eminescu: „Cât despre versurile lui, eu unul tot nu împărtășesc părerea ta. Cu tot talentul, românul nu va primi niciodată idei obscure în formă obscură. Dar apoi gramatica?! El va avea câțiva amatori răzleți, dar publicul cel mare nu-l va ținea în seamă, de nu se va îndrepta".[4]

Nu s-ar zice că a fost o profeție prea reușită! Oricum, judecata nu-i aparține unui adversar, ci celui care l-a publicat pe Eminescu din primul moment. E drept că se lasă și o portiță de salvare: „de nu se va îndrepta". Până la urmă „s-a îndreptat"!

4. Iacob Negruzzi către Titu Maiorescu, 12 decembrie 1876, Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, $S\frac{16(13)}{XVI}$.

Să nu-l vedem pe Eminescu drept singur împotriva tuturor. Și el gândea la fel despre poezie. Nu a fost un revoluționar, care să-și propună aruncarea peste bord a regulilor în vigoare: ritmul, rima și toate celelalte. Laboratorul său ne-o dovedește. Dacă ar fi renunțat la reguli, s-ar fi putut mulțumi cu prima azvârlitură pe hârtie. Or, Eminescu își cizelează versurile la nesfârșit. De aceea publică atât de puțin, mai mult nu publică decât publică. Unele poezii sunt refăcute în zeci de variante succesive. Este un perfecționist.

Iar părerea lui cu privire la poeziile primilor ani este foarte apropiată de cea a criticilor celor mai severi. Îi scria Veronicăi Micle – la 8 februarie 1882 –, pornind de la sugestia lui Maiorescu de a-și aduna versurile într-un volum: „Titus îmi propune să-mi editez versurile și am și luat de la el volumul 1870–71 din *Convorbiri* unde stau *Venere și Madonă* și *Epigonii*. Vai, Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm".[5] (N-a mai încercat.) Să-l in-

5. Mihai Eminescu către Veronica Micle, 8 februarie 1882, în *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu–Veronica Micle*, ediție îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, Polirom, Iași, 2000, doc. nr. 40.

cludem și pe Eminescu printre detractorii lui Eminescu?

Când punea pe hârtie aceste rânduri, poetul se afla deja într-o nouă etapă a creației sale. Ca întotdeauna, foarte conștient de ceea ce face. Iarăși, dintr-o scrisoare către Veronica Micle, din perioada *Luceafărului* (10 aprilie 1882): „Cred că e un gen cu totul nou acela pe care-l cultiv acum. E de-o liniște perfectă, Veronică, e senin ca amorul meu împăcat, senin ca zilele de aur ce mi le-ai dăruit".[6]

Reținând doar partea literară a lucrurilor, să spunem că noua fază se caracterizează printr-o simplificare drastică a discursului poetic. Abundenței de idei și de imagini îi ia locul acum o strictă economie de mijloace, laolaltă cu o perfecțiune formală care dă armonia și muzicalitatea aproape inexplicabile ale versului eminescian. Ca să nu-și uite obiceiul, Eminescu mai stâlcește câte un cuvânt sau mai găsește câte o rimă neortodoxă, dar astfel de abateri sunt tot mai rare și – ce contează? – se pierd oricum în desăvârșirea ansamblului. „Totuși e" nu rimează decât foarte șchiop cu „asemene", dar impresia de perfecțiune rămâne intactă:

6. Mihai Eminescu către Veronica Micle, 10 aprilie 1882, *ibidem*, doc. nr. 56.

Nu e nimic, și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

Din apriga încleștare cu limba română, poetul a ieșit în cele din urmă învingător. Dar asta după ce suferise nu puține „înfrângeri": atâtea cărări fără ieșire, atâtea proiecte abandonate!

II
„Organele-s sfărmate și maestrul e nebun!"

VOR SPUNE CEI PĂTRUNȘI de superioritatea absolută a poetului că în cazul lui nu de mit este vorba, ci de purul adevăr. Cu alte cuvinte, Eminescu e într-adevăr chiar atât de mare pe cât îl arată mitul. Chiar de-ar fi așa, o asemenea judecată nu schimbă cu nimic fondul problemei. Mitul e *altceva*. Arghezi, și el un mare poet, poate nu la fel de mare ca Eminescu, totuși, suficient de mare (în acest punct, discuția riscă să devină cam școlărească!), nu se bucură defel de un asemenea privilegiu. Ar fi fără noimă să vorbim despre un mit Arghezi. Un personaj este mitificat atunci când o comunitate se oglindește în el, se recunoaște în el, apelează la el ca la un spirit călăuzitor. Cu toate motivele din lume sau cu mai puține motive, lucrul acesta nici nu

mai contează; odată zămislit, într-un context anume, mitul ajunge să aibă o viață proprie, care nu mai e subordonată realității înconjurătoare. Eminescu putea foarte bine să rămână un poet mare (și e clar că nu are egal în literatura românească a secolului al XIX-lea), fără să ajungă la condiția unui mit. Cum s-a petrecut transfigurarea?

Geneza oricărui mit presupune o emoție împărtășită. Nu se nasc mituri „la rece". Două sunt ingredientele care, fuzionând, au declanșat în acest caz procesul mitologic.[1]

Mai întâi, firește, poezia. Poezia eminesciană a anilor ultimi, limpede și armonioasă, pe deplin eliberată de „surplusul" și de obscuritățile primei maniere. Inteligibilitatea și muzicalitatea au fost factori decisivi, dat fiind că o mitologie răspunde sentimentului general, nu doar gustului unui cerc de cunoscători rafinați. Eminescu a reușit performanța de a face poezie înaltă în termeni accesibili, abordând temele fundamentale, triplul registru: filozofic, patriotic și erotic, într-un limbaj seducător și pe înțelesul oricui. Un poet facil? „Accesibilitatea" a putut să pară la un moment dat o vulnerabilitate: putea un

1. Despre cristalizarea mitului eminescian: Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, Cartea Românească, București, 2008.

poet atât de popular să fie cu adevărat un poet mare? Atunci a apărut (exprimată de Vladimir Streinu) sintagma „Eminescu, poet dificil".[2] Se pot identifica, firește, zone de adâncime și subtilități de tot felul, poate uneori mai mult în ipotezele exegeților decât în intențiile poetului. Am spune, pentru a împăca pe toată lumea, că Eminescu (în faza sa de „desăvârșire") prezintă cel puțin aparența unei depline inteligibilități, ceea ce – pentru argumentația noastră – e singurul lucru care contează.

La Steaua, una dintre piesele sale cele mai îndrăgite (fiind fără importanță în discuție faptul că e o adaptare după un poet german), oferă un bun exemplu de abordare aproape „didactică" a subiectului. E o problemă astronomică expusă foarte limpede, și o paralelă nu mai puțin limpede între imaginea stelei dispărute și nostalgia trecutei iubiri. Totul, în acordurile învăluitoarei muzici eminesciene.

La steaua care-a răsărit
E-o cale-atât de lungă,
Că mii de ani i-au trebuit
Luminii să ne-ajungă.

2. Vladimir Streinu, *Clasicii noștri*, I, Casa Școalelor, București, 1943, cap. „Eminescu, poet dificil", pp. 135–148.

Poate de mult s-a stins în drum
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre.

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie:
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, și nu e.

Tot astfel când al nostru dor
Pieri în noapte-adâncă,
Lumina stinsului amor
Ne urmărește încă.

Și *Luceafărul*, poemul „suprem" al lui Eminescu, are un înțeles cât se poate de explicit (în ciuda exegeților care au încercat să-l mai complice). Cititorul poate pricepe fără dificultate ceea ce însuși poetul a ținut să precizeze: „Aceasta e povestea. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pământ, nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de-a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc".

Poeziei de dragoste îi datorează Eminescu în cea mai mare măsură deschiderea spre un

public larg. Și îndeosebi *romanței*.[3] Scriind romanțe sau versificând pur și simplu în tonalitatea romanței – un gen totuși minor, pândit de riscurile de rigoare – n-are cum să evite căderea uneori în banal, și nici o anume „dulcegărie"; le compensează însă prin vertiginoase ascensiuni și proiecții în absolut. *Pe lângă plopii fără soț* este cea mai cunoscută și în egală măsură cea mai rea și cea mai bună compoziție de acest gen. Strofa care urmează reprezintă probabil nivelul cel mai de jos din întreaga operă a lui Eminescu:

O oră să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O oră, și să mor.

Din fericire, e anulată imediat de o strofă înaltă, mai aproape de simbolistica *Luceafărului* decât de tânguirea jalnică a îndrăgostitului neluat în seamă:

Dându-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins.

---

3. Iulian Costache, op. cit., „Negocierea gradului maxim de accesibilitate: romanța eminesciană", pp. 268–284.

De altfel, tonalitatea *Luceafărului*, un poem, firește, mult mai complex, nu e departe de cea a „plopilor fără soț". Un grup de poezii, inclusiv romanțe, se leagă în ceea ce Perpessicius, și, pe urmele lui, Petru Creția au numit „constelația *Luceafărului*"; aceasta este, din perspectiva cititorului obișnuit, elaborarea eminesciană desăvârșită. Să mai remarcăm că multe dintre respectivele romanțe s-au pus pe muzică, ceea ce e de înțeles, dar și de mirare, în măsura în care muzica versului eminescian e cu siguranță mai intensă decât a oricărei alte partituri.

Suntem în 1883. La vârsta de 33 de ani, Eminescu este pe cale de a fi apreciat și în afara cercului restrâns de până nu de mult; de cei mai tineri, îndeosebi. E însă doar un început de notorietate. Și-a făcut, de asemenea, un nume ca jurnalist, la cotidianul conservator *Timpul*: este un polemist redutabil, cu săgeți neiertătoare aruncate împotriva liberalilor, aflați (cam de mult timp!) la guvernare. Dar câți îl citesc de fapt pe gazetarul Eminescu? Ziar de partid, *Timpul* nu se bucura de o prea mare răspândire.[4]

4. Din scrisorile lui Ioan Slavici către Iacob Negruzzi: „*Timpul* a devenit un ziar pe care nimeni nu îl mai citește" (31 august 1877). „*Timpul* se tipărea în 5.600 exemplare. Acum a scăzut la 1.800" (5 august 1877). Într-o scrisoare ulterioară, din 20 decembrie 1877 (la aproape două luni după intrarea lui Eminescu în redacție), scăderea de tiraj e apreciată de la 6.000 la 2.000, în contrast cu *Războiul*, „care se tipărește în 12–18 mii exemplare, un lucru nemaipomenit în România" (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II, București, 1932, pp. 281–282 și 287). Articolele lui Eminescu n-au redresat câtuși de puțin ziarul, care și-a continuat curba descrescătoare.

Acum intervine al doilea ingredient al mitului: accidentul biografic (pentru a relua expresia folosită de Iulian Costache). Eminescu înnebunește. „Nebunie", desigur, e un termen care ține de vorbirea curentă, dar oricare ar fi diagnosticul corect al bolii (în jurul căruia controversele s-au ținut lanț) și cauzele acesteia (un sifilis ereditar sau contactat, în opinia inițială, motiv contestat ulterior), cert este că poetul a suferit o brutală prăbușire psihică și intelectuală. Eminescu intră astfel într-o galerie imaginară foarte caracteristică secolului al XIX-lea, cu figuri (care se pot combina) precum „geniul neînțeles", „geniul nebun" sau „poetul blestemat" (*„poète maudit"*). Cu o „primă" consistentă, atunci când eroul stereotipiilor respective este tânăr și încă tânăr părăsește această lume. Cine și-ar închipui un Eminescu bătrân? Tinerețea, ca și nebunia, e parte integrantă (și puternic valorizantă) a mitului său.

Nebunia lui Eminescu a alimentat cronica senzațională a vremii, și nu într-un singur

episod. A fost un foileton de durată, cu o notă de „suspans", care cu atât mai mult s-a întipărit în spirite. Din 1883 și până în 1889, din momentul declanșării bolii și până la moartea poetului, se succedă episoadele de criză și de relativă restabilire. Opera e în orice caz încheiată. Eminescu își supraviețuiește sieși. E ca un „mort viu" care rătăcește printre contemporani.

Pentru I.L. Caragiale, îmbolnăvirea poetului a fost momentul declanșator al receptării masive a operei. Mai înainte, „câți îl știau că există? Foarte puțini. De-acu-ncolo, țin-te popularitate!... Mulți cuminți trec pe drum și, dacă nu sunt și puternici, din câți îi cunosc, d-abia unii le scot căciula; dar după un nebun, fără să-l cunoască nimeni, se strânge și se ia toată lumea. Și astfel, succesul primei ediții a întrecut toate așteptările editorilor".[5] Junimistul Vasile Tasu, într-o scrisoare către N. Iorga, interpreta spusele lui Caragiale ca fiind denigratoare la adresa poetului: „Ideea intimă a lui Caragiale despre Eminescu știi că nu este bună, căci spunea că dacă Eminescu n-ar fi murit nebun ar fi rămas obscur".[6] Întâlnim însă o mărturie asemănătoare

5. I.L. Caragiale, „Ironie", în *Timpul*, 15 iulie 1890; reprodus în *Mărturii despre Eminescu* (ed. Cătălin Cioabă), Humanitas, București, 2013, pp. 467–472.

6. Vasile Tasu către N. Iorga, 23 mai 1891, în *Scrisori către Nicolae Iorga* (ed. Barbu Theodorescu), vol. I, Editura Minerva, București, 1972, p. 81.

chiar la N. Iorga, adolescent în anii bolii lui Eminescu, și mare admirator al poetului: „Eminescu era departe de a exercita o influență în momentul când boala-l opri în cale [...]. Curentul de simpatie pentru om atrase atenția asupra scriitorului".[7]

Într-un context favorizant, până și întâmplări mărunte, care altminteri abia ar fi luate în seamă, pot căpăta o importanță nebănuită. Așa s-a întâmplat cu epigrama lui Alexandru Macedonski. Un poet care, fără complexe, se considera genial (rămâne altminteri un nume notabil în literatura românească) și care vedea în „concurența" Eminescu o impostură. A fost, de altfel, toată viața, un neîntrecut specialist al gesturilor inoportune. Iată ce și-a găsit să publice drept comentariu la îmbolnăvirea lui Eminescu:

> Un X... pretins poet, – acum
> S-a dus pe cel mai jalnic drum...
> L-aș plânge dacă-n balamuc
> Destinul său n-ar fi mai bun,
> Că-i până ieri a fost năuc,
> Și nu e azi decât nebun.

7. N. Iorga, „Două critice", în *Lupta*, 11 octombrie–22 octombrie 1892, reprodus în N. Iorga, *Eminescu* (ed. Nicolae Liu), Editura Junimea, Iași, 1981, p. 47.

Cu această epigramă, nici măcar spirituală, Macedonski și-a semnat condamnarea la moarte literară. Impactul nefericitelor versuri a fost chiar mai puternic decât știrea însăși a înnebunirii lui Eminescu. Și ceea ce a pierdut unul s-a transferat în capital de solidaritate cu celălalt.

Exact la momentul potrivit s-a petrecut și publicarea volumului de poezii: în ultimele zile ale anului 1883, când Eminescu se afla încă la un sanatoriu de lângă Viena. Un volum pe care poetul, trăind de acum într-o lume paralelă, avea să-l privească cu totală indiferență. Titu Maiorescu, alcătuitorul său, a adunat, sub titlul simplu, *Poezii*, tot ce publicase Eminescu începând din 1870, anul primelor colaborări la *Convorbiri literare*, 44 de bucăți în total, cărora le-a adăugat încă 17 dintre cele inedite. Eminescu ar fi avut și el intenția să-și adune versurile – găsise și un titlu: *Lumină de lună* –, dar nu putem nici măcar presupune cum ar fi arătat selecția sa în raport cu ediția Maiorescu. Ar fi înlăturat oare toate poemele „nedesăvârșite“, devenite și ele clasice, precum *Epigonii*, *Mortua est* sau *Împărat și proletar*? Maiorescu, firește, nu s-a simțit îndreptățit să o facă, ținând însă, în scurta prefață, să sublinieze deosebirea între producția de început și desăvârșirea atinsă în anii ultimi. Superioritatea poetului e afirmată în cuvinte puține, dar clare

și decisive: „a fost înzestrat cu darul de a întrupa adânca sa simțire și cele mai înalte gândiri într-o frumusețe de forme, sub a cărei farmec limba română pare a primi o nouă viață“. Câțiva ani mai târziu, în 1889, la scurt timp după moartea poetului, Maiorescu publică studiul mai întins *Eminescu și poeziile lui*. E o contribuție nu numai la analiza literară a operei, ci și la mitologia eminesciană. În percepția multora, Eminescu avea să rămână așa cum l-a caracterizat Maiorescu, îmbinând o enormă capacitate intelectuală cu izolarea, dincolo de viața obișnuită a oamenilor, în zona înaltă a ideilor și a creației („își căuta refugiul într-o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei“).[8] Eminescu este Luceafărul, Hyperion. Nu Maiorescu a creat mitul Eminescu, dar contribuția lui la cristalizarea acestuia nu e deloc neglijabilă. Vorbele criticului aveau greutate: devenise îndrumătorul recunoscut al vieții culturale românești.

Important e că poetul ajunge foarte repede să fie acceptat de (aproape) toată lumea. Pentru început, ideologia nu se amestecă în nici un fel în receptarea lui. Eminescu a fost și ideolog, nu

8. Titu Maiorescu, „Eminescu și poeziile lui“, în *Critice*, vol. III, 1908, pp. 109–133 (inițial, în *Convorbiri literare*, 1 noiembrie 1889).

doar poet. Are idei, și multe foarte speciale, în toate privințele. Însă mitul dintâi este al poetului, și nicidecum al ideologului. Ca poet, îl pot îmbrățișa și adversarii ideologici. În orice caz, e frapant cât de repede pătrunde Eminescu, „reacționarul" Eminescu, în cercurile socialiste. Primul studiu consistent asupra operei lui nu este cel al lui Maiorescu, citat mai sus, ci articolul publicat în martie 1887 (așadar când poetul era încă în viață), sub titlul *Eminescu*, de Constantin Dobrogeanu-Gherea, figură emblematică a socialismului românesc, în revista socialistă *Contemporanul.*[9] Socialiștii, în bună măsură tineri intelectuali, îl admirau evident pe poetul Eminescu; ideologic vorbind, împărtășeau cu el, parțial, critica prezentului, dar nicidecum soluțiile (care însemnau la Eminescu refugierea în trecut, în timp ce socialiștii priveau spre viitorul radios). Poemul *Împărat și proletar*, trunchiat, avea să-l servească pe Eminescu în mediile socialiste, și, mai târziu, sub regimul comunist; în fapt, vocea proletarului din primul tablou („zdrobiți orânduiala cea crudă și nedreaptă") nu trebuie confundată cu vocea lui Eminescu, ea fiind relativizată și neu-

9. Constantin Dobrogeanu-Gherea, „Eminescu", în *Contemporanul*, martie și mai 1887, reprodus în *Studii critice*, vol. I, București, 1890, pp. 80–177.

tralizată în tablourile ulterioare, până la încheierea, pesimistă și deloc revoluționară:

> Când știi că visu-acesta cu moarte se sfârșește,
> Că-n urmă-ți rămân toate astfel cum sunt, de dregi
> Oricât ai drege-n lume, atunci te obosește
> Eterna alergare ș-un gând te ademenește:
> Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi.

De altfel, Dobrogeanu-Gherea critică sever și unele inadvertențe din discursul proletarului eminescian. Ce să mai zicem: după el, nici amorul nu e la Eminescu chiar așa cum ar trebui să fie, după normele socialiste. S-ar fi cuvenit să înfățișeze femeia nu ca simplu subiect al impulsului erotic, ci femeia-tovarășă de năzuințe și de luptă a bărbatului. Nu-i nimic: „pe această femeie eroică, ideală, o vor cânta poeții viitorului". Imitând, eventual, versificația lui Eminescu, dar depășindu-l ideologic.

Multă cerneală a curs în epocă în jurul pesimismului eminescian. Obsesie greu de înțeles astăzi, când tema a devenit cu totul caducă. Inițial însă, chiar și cei mai fervenți admiratori se disociază de poet în acest punct. Mare poet, imens poet, dar, din păcate,... pesimist. Datoria artistului ar fi fost aceea de a-și încuraja semenii,

nu de a-i împinge la deznădejde. Maiorescu e printre puținii care nu fac caz de înclinarea „negativă" a spiritului eminescian, considerând-o firească pentru un poet-filozof preocupat de marile întrebări ale existenței. Parcă n-am ști cu toții că „visul acesta cu moarte se sfârșește"! Dimpotrivă, Dobrogeanu-Gherea taie firu-n patru, pentru a afla răspuns la întrebarea: de ce e Eminescu pesimist (atunci când, normal, n-ar fi trebuit să fie!). Influența lui Schopenhauer, filozoful său de predilecție? Germenii bolii, făcându-și deja simțită prezența? Nicidecum: cauza nu poate fi decât socială. Societatea în care trăia, cu relele ei și cu lipsa aparentă de soluții, poartă întreaga răspundere: „Sfărâmarea iluziilor, corupția socială neauzită, mijlocul social păcătos, iată cauzele pesimismului poetului".

A fost sau nu Eminescu o victimă a societății, a „orânduielii crude și nedrepte"? Și aceasta e o întrebare care, prin răspunsurile flagrant contradictorii, a alimentat mitul. Pentru Maiorescu, nici vorbă de vreun dram de nefericire în viața poetului. Cum ar putea Luceafărul, „nemuritor și rece", să fie nefericit? „Dacă ne-ar întreba cineva: a fost fericit Eminescu? am răspunde: cine e fericit? Dar dacă ne-ar întreba: a fost nefericit Eminescu? am răspunde cu toată convingerea: nu!" De mizerie materială, în orice caz, nu poate fi vorba: „cât i-a trebuit lui Eminescu

ca să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului, a avut el totdeauna. Grijile existenței nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale; când nu câștiga singur, îl susținea tatăl său și-l ajutau amicii".[10] Și Maiorescu l-a ajutat în fel și chip, și a făcut apoi enorm pentru promovarea operei sale. Dar considerațiile acestea, care l-ar fi lăsat rece pe Luceafăr, sunt totuși supărător de condescendente, și nu întru totul adevărate, atunci când îl privesc pe *omul* Eminescu.

Opinia contrară este exprimată – vehement – de I.L. Caragiale; potrivit celuilalt „mare" al literaturii române, „poetul a trăit material rău; sărăcia lui nu este o legendă; a fost o nenorocită realitate, și ea îl afecta foarte tare... De foame nu pierea ce-i drept; dar suferea amar de sărăcie... Astăzi nu mai încape îndoială că el era osândit de la naștere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrană ordinară, interior mizer, nevoie continuă de muncă grosolană, obligată și ridicul plătită... i-au grăbit calea către tristu-i sfârșit".[11]

Și Eminescu se plânge uneori (în corespondența sa) de munca extenuantă de la redacție și de povara sărăciei. Ar fi exagerat să vedem

10. Titu Maiorescu, op. cit., vol. III, pp. 114 și 116.
11. I.L. Caragiale, op. cit.

O carte care să-l relativizeze sau să-l coboare pe Eminescu n-ar fi fost de conceput. Cel mai departe, în raport cu norma, merge Ion Negoițescu, criticul care, la câțiva ani după ce ieșise din închisoare, publică, în 1968, o carte pregătită încă din anii '50 într-o primă versiune: *Poezia lui Eminescu*. Negoițescu pornește de unde lăsase lucrurile Călinescu, atunci când pusese postumele eminesciene pe același plan cu poeziile publicate de poet, lăsând chiar să se înțeleagă că ar putea fi mai interesante decât acestea. Acum, e un pas mai departe, un pas considerabil. După Negoițescu, postumele sunt mai valoroase decât creațiile „finite", ele relevând un Eminescu „plutonic": vulcanic, efervescent, vizionar, făuritor îndrăzneț de mituri ale începuturilor, în comparație cu care pălește poetul „neptunic", oarecum convențional, autor al versurilor sentimentale, meticulos cizelate. Nu era o diminuare a lui Eminescu, dimpotrivă, ci așezarea lui pe un alt plan decât cel al receptării curente. Acceptabilă sau nu, teza lui Negoițescu – aprig criticată la apariția cărții – e probabil contribuția cea mai îndrăzneață care a fost adusă vreodată în interpretarea lui Eminescu. Criticul a perseverat și după ce, în anii '80, a reușit să plece din țară, stabilindu-se în Germania. Într-o *Istorie a literaturii române* (publicată în 1991), consemna doar în treacăt opera „vizibilă" a lui

Eminescu, tratând în schimb pe larg postumele „plutonice".[4] Iarăși, „un nou Eminescu". Deocamdată, neomologat.

Cu excepția lui Negoițescu, ceilalți eminescologi se așază în perimetrul convențional, fără îndrăzneli nemaipomenite. Constantin Noica rămâne probabil cel mai interesat dintre ei. Filozoful și-a adunat mai multe articole, punându-le sub titlul *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, volum apărut în 1975. Reia, fără complexe, și oarecum imprudent, o temă mai veche (aceea a unui Eminescu interesat de toate și competent în toate), pe care Călinescu o rezolvase în termeni echilibrați, considerându-l pe poet foarte cultivat, dar departe de a fi fost un „monstru al erudiției". Nici Noica nu e atât de naiv încât să-și închipuie că Eminescu le știa pe toate. Recunoaște chiar că știa foarte puțin, în raport cu tot ce e de știut. Grandoarea lui Eminescu, după Noica, nu stă însă în ceea ce știa, ci în aspirația lui de a ști, în setea lui nețărmurită de cunoaștere: „Nu știa, așadar, bine grecește. Greșea în câte o ciornă de scrisoare către Veronica Micle, în limba franceză, cum îi plăcea uneori să scrie. Nu știa slavonă, și atunci copia conștiincios un întreg tratat

4. I. Negoițescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, București, 1991, pp. 106–111.

de gramatică slavonă. Firește că nu știa chineză, dar desena câteva litere chinezești, așa cum desena litere arabe. Pe de altă parte, câte lucruri nu-i sunt necunoscute în materie de științe! Conspectează un tratat de astronomie, într-un caiet, într-altul dă întreaga traducere a unui studiu de chimie, se interesează de fizică, și ia sârguincios notițe despre căldură și electricitate. Apoi pe pagini întregi găsești însemnări de istorie, de economie, de filozofie și filologie. Câte îi rămân neștiute chiar în materie de cultură umanistă!"[5]

Argumentație, cum se vede, complet întoarsă, dar conducând spre aceeași concluzie a excepționalității eminesciene: Eminescu e exemplar nu fiindcă ar fi știut tot, ci fiindcă „a trăit cu suferința de a nu fi știut tot". În fața lui, ne cuprinde rușinea. „E rușinea față de omul acesta și de râvna lui; și e rușinea de a nu ști tot. Căci într-adevăr ce suntem și ce știm ca oameni de cultură, oricare? Fiecare știe câte ceva, unul verbele neregulate grecești, altul un capitol de istorie, după cum cineva știe ce încape într-un domeniu restrâns al chimiei sau un altul ce este într-un colț din istoria filozofiei ori istoria științelor. Fiecare știe foarte bine lucrurile acelea, dar nu resimte suferința de-a nu ști tot."[6]

5. Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, Humanitas, București, 2014, pp. 116–117.

Aspirația spre totalitate așadar, și nu imposibila atingere a ei, îl face pe Eminescu demn de admirație, îl face să fie *altfel*. Demonstrație abilă, și, în felul ei, acceptabilă. Titlul îmbie totuși la mitologie și încă la una foarte înaltă: *omul deplin* al culturii românești. Încolțește și o îndoială (formulată deja de Călinescu): aspirația aceasta spre absolut, chiar pentru aflarea unor lucruri care îi rămâneau interzise, din pricina lipsei totale de pregătire și de mijloace (fizica sau limba chineză!), nu a fost oare și un simptom al dezechilibrului mintal? (fiindcă, vrem, nu vrem, ajungem și la momentul 1883). Depinde, ca în toate, pe ce față citim lucrurile.

Pe cine să mai amintim? Neapărat pe Zoe Dumitrescu-Bușulenga, cu studii și volume care se înșiră unele după altele, nu fără erudiție, dar și cu o „uscăciune" care până la urmă exprimă doar locuri comune. Cum e să afirmi că Eminescu a avut misiunea de „a ști și de a reprezenta adevărul integral al unei istorii și al unui spirit" sau că a îmbinat „orizontul culturii noastre cu orizontul valorilor general umane"?[7]

6. *Ibidem*, p. 117.
7. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu. Viață, creație, cultură*, Editura Eminescu, București, 1989, pp. 7 și 513.

Mai interesant e Edgar Papu, cel puțin pentru demersul nostru mitologic. Și Papu vine de departe, din interbelic, dar regăsește un cadru asemănător în exaltările naționale ale epocii Ceaușescu. E inițiatorul binecunoscut al curentului protocronist, potrivit căruia românii, departe de a fi fost simpli imitatori (cum credea cândva Lovinescu), s-ar fi afirmat, în varii domenii, ca deschizători de drumuri. Cum se verifică teza în cazul lui Eminescu? Se verifică, bineînțeles, și chiar cu asupra de măsură (a se vedea volumele *Poezia lui Eminescu*, 1971 și *Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc*, 1977). E fals, susține Papu, că poetul ar fi fost un „romantic întârziat". Mai întâi, „el îi lasă în urmă pe toți poeții romantici prin *titanismul* său" și „se arată a fi mai mare decât toți prin motivul geniului ce trăiește suferind izolat, într-o regiune de altitudine deasupra tuturor"; în același timp însă, „Eminescu nu este numai un romantic, ci se mai afirmă și ca unul din marii precursori ai «poeziei moderne»". Ce-i drept, cronologic privind lucrurile, printre romantici nu e cel dintâi; dar să nu ne întristăm, cap de serie, și aici, e tot un român, și anume Dimitrie Cantemir, care, „prin *Istoria ieroglifică*, anticipă întregul romantism european".[8]

8. Edgar Papu, *Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc*, Editura Eminescu, București, 1977, pp. 90–91.

Mai aflăm de la Papu că „*Oda (în metru antic)* rămâne pe plan mondial poate prima valoroasă piesă lirică a existențialismului"[9] (și cu cât timp înainte!). Și toate astea (plus altele pe care nu le mai detaliem), în condițiile în care Eminescu a dispărut la o vârstă când Dante, Shakespeare sau Goethe abia făceau primii pași. Superioritatea poetului român apare astfel în toată strălucirea. De aici, trecem ușor la superioritatea generală a României. România „dă exemplul unei țări mici, dar al unui spirit mare, care a învins «imposibilul». Este încununarea unei calități de totdeauna a poporului român".[10] Să o numim „geniul Carpaților"?

Nici George Munteanu, profesor la Universitatea din București, nu se lasă mai prejos. Debutează în eminescologie cu cartea intitulată *Hyperion. Viața lui Eminescu*, amestec de informație autentică și considerații mitologice. Încheierea e halucinantă. Caracteristică poporului român, firește și lui Eminescu, ar fi „omenia" (acest cuvânt intraductibil, atât de plin de sensuri, încât sună a gol). Autorul înțelege să aprofundeze conceptul: „e în felul românilor să nu le rămână străin nimic din ce-i omenesc". S-ar zice că ceilalți ar avea în mai mică măsură

9. Edgar Papu, *Poezia lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1971, p. 201.
10. Edgar Papu, *Din clasicii noștri*, op. cit., p. 198.

trăsături și preocupări omenești. Și mai apare ceva, în completarea acestei idei: geniul „sintetizator" al lui Eminescu, căruia „i-a fost dat să se ivească într-o națiune prin definiție «sintetizatoare»". Precizări: „Suntem o națiune eminamente sintetizatoare și – printre națiunile de aceeași structură – oferim lumii o ecuație inedită: sinteza aceasta e una a ființei întregi, situată sub semnul unui «dor nemărginit»".[11]

„Beție de cuvinte", ar fi zis Maiorescu. E chiar mai rău: „beție de idei", genul de discurs care arată cât de tare a pervertit comunismul judecata românilor.

În anii următori, G. Munteanu a perseverat, aspirând să definească „eminescianismul" ca trăsătură fundamentală a poporului român. E, dacă înțeleg bine – căci nu e ușor de înțeles –, înglobând și atât de românescul dor, un mod de a fi care ne singularizează printre popoare. Să ne delectăm cu un pasaj:

„Ca mit al cunoașterii cu multiple rădăcini mai vechi și mai noi, *Luceafărul* constituie monumentul cel mai reprezentativ al puterii de creație a poporului nostru în ordinea spirituală. Prin el, prin cunoașterea «hyperionică» pe care o iradiază, s-a învederat mai bine capacitatea

11. George Munteanu, *Hyperion 1. Viața lui Eminescu*, Editura Univers, București, 1973, pp. 364–365.

românească de a integra într-o sinteză profund originală, îndrăzneață fără ostentație, generoasă fără trufie, o spiritualitate ce-și păstrează identitatea, cu toate că istoria îi inoculează sempitern cele ce vin la noi, întretăindu-se, din toate punctele cardinale: germeni de cultură, întrebări, indecizii, sugestii de soluționare a marilor probleme – destule din acestea cu imense ambiții de expansiune și prozelitism".[12]

Trebuie să recunoaștem: avem nenumărate calități. Și e bine că autorul nu pierde nici ocazia de a-i admonesta pe ceilalți, cu veșnicele lor pretenții de a interveni în treburile noastre.

Merită să aruncăm o privire și spre Geo Bogza, care, după ce, în tinerețea lui avangardistă, îl tratase pe Eminescu cu bunăvoință, dar nu mai mult de atât, ajunge acum la o adevărată fixație. Veșnicia poetului devine pentru el o axiomă, un adevăr cosmic: „Atâta timp cât pământul va fi luminat de soare, atâta timp cât soarelui i se va spune soare, pe el nimeni nu-l va tăgădui".[13] Una-două, aduce vorba de el, cu sugestii inedite: „ce-ar fi ca noi să ne deprindem a socoti anul, anul nostru, de la 15 ianuarie" (ziua de naștere a lui Eminescu; să fi fost o

12. George Munteanu, *Eminescu și eminescianismul*, Editura Minerva, București, 1987, pp. 271, 278, 281.

13. Geo Bogza, *Ca să fii om întreg*, op. cit., p. 22 (text datat 1964).

propunere alternativă, ținând seama de faptul că tot în ianuarie se sărbătorea ziua de naștere a lui Ceaușescu?). Obsesia cea mare e să-l dezgroape pe poet de sub teiul de la cimitirul Bellu pentru a-l deplasa în altă parte, nu știe nici el prea bine unde: „De atâția ani, nu încetez să mă întreb în ce loc al țării s-ar cuveni să fie mormântul lui Eminescu". Înclină inițial pentru ridicarea unui mausoleu la țărmul mării, apoi se răzgândește, gândind că ar fi mai bine la mănăstirea Putna, pentru a găsi în cele din urmă soluția definitivă: biserica Trei Ierarhi din Iași, alături de Dimitrie Cantemir.[14]

Desigur, nu doar la asemenea exerciții chinuitoare a fost supus Eminescu. Se face în epocă și cercetare onestă și temeinică, atât în ce privește biografia: Augustin Z.N. Pop, D. Vatamaniuc, cât și exegeza operei: de la Petru Creția la Ioana Em. Petrescu, pentru a pomeni doar câteva nume. Dar mitologia are un alt impact, mai pătrunzător și mai durabil. Rezultatul e consolidarea poziției lui Eminescu ca exponent suprem al spiritualității românești și, nu mai puțin, afirmarea hotărâtă a universalității sale. „Universalitatea" poetului e o temă veche, pre-

14. Geo Bogza, *Paznic de far*, Editura Minerva, București, 1974, pp. 350–351 și 540–541 (texte datate 1970 și 1973).

zentă odată cu primele interpretări și primele traduceri, dar mult mai insistent pusă în lumină în anii la care ne referim. De fapt, e parte a unei „universalizări" mai generale, vizând propulsarea în întreaga lume a valorilor românești. Și n-are cum să fie o coincidență faptul că ofensiva aceasta, puternic orchestrată, corespunde în timp cu ampla acțiune de afirmare a României pe plan internațional, desfășurată – inițial cu mare succes – de Nicolae Ceaușescu. Megalomania dictatorului și-a aflat în România terenul potrivit. Frământați de complexe de inferioritate, mulți români au acum sentimentul că, în sfârșit, începe să se țină seama și de „noi". Naționalismul, autohtonist pe de o parte, proiectat în universalitate, pe de altă parte, a fost multă vreme cartea câștigătoare a lui Ceaușescu. Până în momentul când românii n-au mai avut ce mânca...

Accentuarea reflexelor naționaliste de-a lungul anilor '80 a permis și editarea celor cinci volume din ediția Perpessicius (de la al IX-lea la al XIII-lea) consacrate publicisticii eminesciene. Articolele politice publicate integral, fără puncte de suspensie! (E drept, într-o colecție destinată aproape exclusiv specialiștilor.) Primul dintre aceste volume, apărut în 1980, a dat naștere unui incident: protestul rabinului-șef Moses Rosen față de aducerea la lumină a textelor

eminesciene cu caracter antisemit. Al. Oprea, îngrijitorul ediției, încercase, ce-i drept, în studiul introductiv, să demonstreze că Eminescu nu era defel antisemit, cu argumentul, bine cunoscut, că atitudinea sa față de evrei pornea de la considerente socio-economice, și nu rasiale sau religioase. Evident însă că un evreu vedea lucrurile altfel. Altă dificultate atingea raporturile, și așa delicate, cu sovieticii: volumul al X-lea (cuprinzând articolele publicate între 1 noiembrie 1877–20 februarie 1880) aduna cam multe referiri defavorabile privitoare la Rusia și la politica rusească, legate îndeosebi de reanexarea sudului Basarabiei în 1878. Așa că a trebuit să mai aștepte, lăsând să apară înainte volumele XI, XII și XIII; i s-a dat drumul abia în 1989, când relațiile cu Uniunea Sovietică oricum se deterioraseră iremediabil, așa încât ce mai contau, în plus, câteva articole ale lui Eminescu!

Comemorarea unui veac de la moartea poetului (15 iunie 1889–15 iunie 1989) s-a petrecut doar cu câteva luni înainte de prăbușirea regimului, într-o Românie cufundată de mai mulți ani în sărăcie, frig și întuneric. Lui Ceaușescu chiar că nu-i mai rămăsese decât argumentul naționalist, amplificat și prin faptul că regimul său (pe care îl identifica cu România) rămăsese singur, încolțit din toate părțile, abandonat până și de țările „prietene", în frunte cu Uniunea

Sovietică a lui Gorbaciov. În aceste condiții, dictatorul face un pas înainte, agățându-se, ca de un ultim colac de salvare, de *Doina* lui Eminescu, poezia blestemată, pusă sub lacăt de regimul comunist. În mesajul trimis cu prilejul simpozionului omagial Mihai Eminescu, nu numai că pomenește *Doina*, dar citează versuri din ea, și nu orice versuri, ci pe cele mai vehement xenofobe. Sigur, totul învăluit în stilistica obișnuită a limbii de lemn: „Prețuind toate popoarele și valorile create de ele, Eminescu i-a urât pe cei care s-au rupt de popor și s-au pus în slujba străinilor [avertisment dat trădătorilor: disidenții!]. Neînduratoare, dar profund îndreptățite, izvorâte din cel mai curat patriotism, răsună versurile sale din *Doina*:

Cine-a îndrăgit străinii,
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia.

În 1989 apare de altfel, pentru prima și singura oară sub regimul comunist, *Doina*, în ediția anastatică din 1883 a *Poeziilor*, volum îngrijit de Petru Creția.

Revenind la simpozionul Eminescu, și trecând peste comunicările care nu aduceau nimic nou, e de aruncat totuși o privire asupra telegramei de răspuns la mesajul lui Ceaușescu.

De bine de rău, Ceaușescu vorbise despre poet, chiar dacă își încheiase textul cu sloganurile obișnuite privitoare la „construcția socialismului". În „răspuns" însă nici nu-l mai întâlnim pe Eminescu, parcă nu pe el se adunaseră să-l glorifice. De fapt, chiar așa: nu veniseră pentru el, ci pentru „celălalt". Toate comemorările, începând cu aceea a aproape legendarului rege Burebista, conduceau spre un punct fix: glorificarea lui Ceaușescu (și în subsidiar, dar tot obligatoriu, a soției sale Elena Ceaușescu). Așa că, și acum, se înșiră, interminabile, tămâierile de rigoare: „marele Erou între eroii neamului românesc, ilustru conducător de partid și de țară, strălucită personalitate a lumii contemporane, înflăcărat luptător pentru libertatea, independența și prosperitatea națiunii române..." Mai pe scurt (dar substanțial), despre Ea: „eminent om politic și savant de recunoaștere internațională".[15] Și Eminescu?

Cam primitiv procedeul acesta de transfer mitologic. Oricum, tras la indigo de la o comemorare la alta. Eroii nației erau chemați, pe rând, să-l justifice și să-l susțină pe cel mai de seamă dintre ei, cel care împlinea întreaga istorie românească.

În toți acești ani, departe de țară, un om visa la locurile de unde plecase și ducea dorul

15. *Scânteia*, 14 iunie 1989.

limbii în care încetase să mai scrie. Emil Cioran, falsul cinic, de fapt un mare sentimental, apelează tot la Eminescu pentru a-și cultiva nostalgia. E frapant cât de des apare poetul în corespondența sa. Când face rost de cartea lui Petru Vintilă, *Eminescu. Roman cronologic*, n-o mai lasă din mână. Comentează, într-o scrisoare către fratele său: „Din nefericire, Eminescu e intraductibil, de aceea este necunoscut în afară. Dacă ar fi fost englez, neamț sau măcar spaniol, ar fi fost una din marile figuri ale poeziei". Și, în altă scrisoare, provocator (în ce privește originea etnică a poetului): „Ruteanul ăsta a dat un rost seminției noastre". Altminteri, rămâne fixat pe un vers eminescian: „Am fost adânc mișcat zilele trecute, când am dat peste *Căci te priveam cu ochi păgâni-păgâni*; e tulburător și nu are forță decât în românește". Mai înainte, tradusese *Oda (în metru antic)*: „Îmi place și mie foarte mult *Oda* lui Eminescu: am și tradus-o în franțuzește și în englezește, dar fără succes, căci sunt două limbi prea tocite, care nu se potrivesc cu dezabuzarea deopotrivă juvenilă și solemnă a poemului". Îi scrie lui Arșavir Acterian: „Ai citit cartea aceea groasă despre Eminescu, care a apărut la noi? Sunt acolo mărturii ale tuturor durerilor acestui om, răsărit dintr-odată în mijlocul unui popor așa de ușuratic. Mai crezi în ascendența lui armeană? Nu-i

exclus, dacă ne gândim la aspectul fizic. Am uitat pe ce te bazai când îți susțineai ideea. Îți mai aduci aminte de ședința de la Fundația Carol în care a citit Haig *Luceafărul*? Ce departe sunt toate astea!"

În sfârșit, către Constantin Noica: „E de la sine înțeles că-ți împărtășesc admirația pentru acest geniu care nu încetez să mă mir că a putut să apară printre noi. M-aș exprima chiar mai dur decât tine: fără Eminescu, neamul nostru ar fi neînsemnat și aproape de disprețuit". Și, mai târziu, comentând cartea despre Eminescu a lui Noica: „Cum oare a fost posibilă o apariție ca a lui într-o țară așa de nevertebrată ca a noastră... Eminescu era o lume și, prin asta, era superior Timpului, cel despre care ai scris cele mai bune pagini din carte".[16]

Cât se va fi multiplicat Eminescu, ca să se potrivească atât de bine și cu Ceaușescu, și cu Cioran!

---

16. E.M. Cioran, *Scrisori către cei de-acasă*, Humanitas, București, 1995, scrisorile nr. 262 (11 februarie 1975), 313 (27 noiembrie 1976), 362 (23 februarie 1979), 430 (6 ianuarie 1971), 451 (8 martie 1975), 592 (5 martie 1970), 606 (27 iulie 1975).

XI
După comunism: între apoteoză și respingere

ODATĂ CU IEȘIREA DIN COMUNISM, se dezleagă și interpretările eminesciene. Fuseseră ținute în frâu de imperativele ideologice și de ipocriziile tactice ale defunctului regim. Cum să-l critici pe Eminescu că ar fi fost naționalist? Dar nici să-l lauzi! Și nici măcar să constați că așa a fost, fără laudă și fără critică! Pe de altă parte, cât de mare ar fi fost poetul, nu putea fi „cel mai mare", poziție ocupată în panteonul oficial de liderul suprem, în persoana căruia se contopeau, desăvârșindu-se, toate calitățile și izbânzile eroilor neamului. Acum, asemenea opreliști dispar. Eminescu revine în câmpul aprecierilor libere... sau dependente doar de prejudecăți.

Susținătorii supremației eminesciene merg ușor până la capăt... adică spre infinit. Vorbele

lui Petre Țuțea, autor fără operă, dar rostitor de cuvinte memorabile, se întipăresc în gândul multora: Eminescu definit drept „sumă lirică de voievozi“ și ridicat la rangul de „român absolut“.[1] Basarabenii, treziți acum la viață națională, dau și ei o mână de ajutor. Eminescu – simbolic cel puțin – e și al lor, poate în și mai mare măsură decât al românilor de dincoace de Prut; firesc, într-o mișcare națională atât de tânără, cu entuziasme de secol XIX. „Eminescu să ne judece“ e refrenul unei poezii a lui Grigore Vieru, pusă pe muzică de Ion Aldea Teodorovici. Mai mult chiar decât „român absolut“, Eminescu apare aici ca un Dumnezeu al nației române; lui și numai lui îi revine dreptul de a decide când avem sau nu avem dreptate.

O atitudine naționalistă persistentă (de factură pronunțat etnicistă și ortodoxă) s-a instalat în anii '90 pe terenul lăsat liber de ideologia comunistă (ea însăși cu o puternică încărcătură naționalistă, așa că între comunism și ce a urmat e de văzut nu doar schimbarea, ci și o semnificativă continuitate). În acest context, funcția tradițională a lui Eminescu, de exponent al românismului, nu putea decât să se consolideze. Sociologul Ilie Bădescu (profesor la Universita-

1. Petre Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Fundația Anastasia, București, 1992, pp. 110–111.

tea din București) e unul dintre primii care reactualizează gândirea socio-politică a lui Eminescu, văzând în ea un antidot împotriva „înstrăinării“: „Niciodată primejdia unei atari înstrăinări nu a fost atât de acută ca astăzi, când falșii apostoli ai europenismului ne cer să ne dezicem de opera teoretică și politică a lui Eminescu“.[2] Până și legionarismul schițează o revenire, e drept, fără mare impact. În 1995, se publică (la editura Fundației „Buna Vestire“, denumire care reia titlul unei cunoscute gazete legionare) broșura din 1950 a lui Constantin Papanace, *Eminescu, un mare precursor al legionarismului românesc* (cu o prefață, firește, favorabilă a scriitorului Ion Coja).

Se îndârjește însă și tabăra cealaltă, a adversarilor naționalismului, dintre care unii ajung să fie, cu sau fără dreptate, și adversari ai lui Eminescu. În 1991, Ion Negoițescu îl taxează pe Eminescu drept „un om politic execrabil“ și, mai precis, „un protolegionar“. Formula a stârnit proteste și controverse. Adevărul e că, dincolo de apropierile identificabile, nu se poate pune semnul egalității între atitudinile naționaliste, xenofobe și antisemite ale secolului al XIX-lea și cele, mult mai radicale, și cu consecințele știute, din preajma și din timpul celui

2. Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Editura Porto Franco, Galați, 1994, p. 52.

de-al Doilea Război Mondial. Eminescu se regăsește în ideologia legionară, dar se regăsește în fond în mai toate manifestările, diverse, ale naționalismului românesc (fiind preluat, cum am văzut, până și de naționalismul comunist). La vremea lui, exprima – e drept, adesea excesiv, dar gazetarul, să nu uităm, era și poet – frustrările unei națiuni, prea multă vreme supusă altora, și care se simțea sufocată de „atâta străinătate".

Nouă în anii '90 nu e continuitatea (sau exaltarea) mitului eminescian, ci ruptura care se conturează. Eminescu nu mai fusese contestat – ca poet, cel puțin – de aproape un veac. Ultimul text care îl punea sub semnul întrebării, însă doar în parte, recunoscându-i și multe merite, fusese acela, din 1903, al lui Anghel Demetriescu. Acum însă, mai precis în 1998, se declanșează marea ofensivă anti-Eminescu. De ce? Sau de ce atât de târziu? Cu siguranță, dezbaterea s-ar fi petrecut mult mai devreme dacă n-ar fi fost deceniile de comunism. Comunismul a distrus enorm, dar, paradoxal, ceea ce nu a distrus a conservat aproape perfect. S-a instaurat printr-o revoluție radicală, dar s-a menținut printr-un conservatorism la fel de accentuat. A transmis, prin testament, urmașilor, naționalismul epocii precedente pe care inițial îl condamnase. A lăsat o Românie încă în mare

măsură rurală (cea mai rurală țară europeană), la capătul unui gigantic program de industrializare și urbanizare. După decenii de propagandă ateistă, România a ieșit din comunism ca țara europeană cu cea mai intensă practică religioasă (exceptând, poate, Polonia). Așa și cu Eminescu. A rămas precum fusese. Timp de decenii, imaginea lui s-a menținut aproape neschimbată. Se vede totuși că o îndepărtare de Eminescu începuse să se petreacă, acoperită însă de opinia dominantă. Îl ajungea și pe el efectul „mutației valorilor" (în ciuda faptului că până și Lovinescu îl exceptase de la o asemenea soartă); timpul nu iartă pe nimeni... mai devreme sau mai târziu. „Mutația valorilor" nu se rezumă de altfel la sfera esteticului; totul se schimbă în lume odată cu trecerea vremii.

Faimosul număr 265 al revistei *Dilema* a apărut la 27 februarie 1998. Subiectul, anunțat cu caractere imense: *Eminescu*, deasupra imaginii bancnotei de 1.000 de lei, ilustrată cu chipul poetului. Inițiativa a fost a scriitorului și publicistului Cezar Paul-Bădescu, care deschide grupajul printr-un argument: „Când, în timpul liceului, m-am dus pentru prima oară acasă la o profesoară de română (care intenționa să mă mediteze «în vederea» facultății), doamna mi-a spus, în cadrul intim al sufrageriei, taina întregii literaturi, așa cum meșterul îi împărtășește

ucenicului preferat secretele meseriei: «Să ții minte asta cât vei trăi – mi-a zis ea pe un ton confesiv – Eminescu e deasupra tuturor, e indiscutabil și absolut; apoi, vin, la egalitate, pe primul loc, alfa și cei trei mari beta». (Cum eu m-am arătat nelămurit, ea mi-a explicat pe dată termenii ecuației – «adică Arghezi, Blaga, Barbu și Bacovia»)".[3]

Așa e școala, cu reflexe întârziate: la început, l-a primit pe Eminescu cu nesfârșite rezerve, acum nici cu o floare nu l-ar mai atinge!

Mărturisește în continuare Cezar Paul-Bădescu: „Poezia lui Eminescu nu mă încânta, de fapt ea nici nu exista pentru mine, decât cel mult ca obligativitate școlară – era, deci, lipsită de substanță. La rândul lui, poetul însuși era ceva inert și ridicol, ca o statuie de metal goală pe dinăuntru și cu dangăt spart". Recunoaște însă că e „un om care, până la urmă, nu are nici o vină că a fost anexat de extremismele și ideologiile de tot felul sau că a devenit, fără să aibă nici un profit din aceasta, obiectul unui monstruos cult al personalității".

Textele adunate în grupajul *Dilemei* exprimă opinii diverse; nici unul nu îl desființează pe Eminescu ca poet, toate însă îl relativizează, în

3. Cezar Paul-Bădescu, „Argument", în *Dilema*, 27 februarie–5 martie 1998, p. 6.

grade diferite, și toate, firește, afectează mitul, prin simplul fapt al afirmării unor puncte de vedere neconvenționale. „Nu am nici o afinitate cu poezia lui Mihai Eminescu – spune unul dintre cei mai vehemenți «contestatari». Îi pot recunoaște meritul de a fi fost un mai mult decât onorabil poet de secol XIX, născut în mod nenorocos într-o perioadă când limba română literară nu se așezase, silit să-și irosească talentul și energia în găsirea rosturilor unei limbi rebele și, din punctul de vedere al artei scrisului, cam primitive". E combătut nu atât poetul, cât „cei care continuă să creadă că Eminescu este poetul național, nepereche, și nu doar un foarte valoros poet de secol XIX; că boala care i-a adus moartea este nebunia specifică geniului, și nu sifilisul terțiar; că iubirea lui pentru Veronica Micle este echivalentul autohton al amorului lui Petrarca pentru Laura, și nu o dramoletă promiscuă; că în același creier se îngemănau simultan aptitudini ieșite din comun pentru poezie, proză, jurnalistică, filozofie, teatru, muzică, fizică moleculară, astronomie, istorie..."[4]

Cât despre gândirea politică a lui Eminescu, un tânăr politolog rezolvă problema repede și radical: „Eminescu trebuie contestat și demitizat,

4. Răzvan Rădulescu, „Eminescu văzut de departe", *ibidem*, p. 7.

dar nu pentru sedimentele sale de gândire politică. Din acest punct de vedere, el e realmente nul. Nu ai obiect“.[5]

„Dosarul“ *Dilemei* a stârnit nenumărate reacții, adunate într-un volum de Cezar Paul-Bădescu.[6] Sunt și comentarii favorabile sau echilibrate, dar cele mai multe exprimă indignare. De-a dreptul furioasă e poeta Leonida Lari, basarabeancă, stabilită în România și aflată în Parlament pe listele României Mari; găsește de cuviință să rostească un discurs în Camera Deputaților, publicat apoi sub titlul „Nulități și trădători“, în care îi denunță pe autorii complotului împotriva poetului național ca fiind un „comando filosemit cu ingrediente țigănești“.[7] Nu e clar cine ar fi „țiganii“, evreul, denunțat nominal, e istoricul literar Z. Ornea, deși acesta se pronunțase mai moderat decât alții, criticând, în spirit lovinescian, ideologia poetului, dar recunoscându-i din plin geniul literar.

Nicolae Manolescu, care se exprimase și în paginile *Dilemei*, revine acum cu un nou articol:

5. Cristian Preda, „Cultură și cultură politică: două observații“, *ibidem*, p. 10.

6. *Cazul Eminescu. Polemici, atitudini, reacții din presa anului 1998*, antologie realizată de Cezar Paul-Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 1999.

7. Leonida Lari, „Nulități și trădători“, *ibidem*, text rostit în plenul Camerei Deputaților, la 10 martie 1998, reprodus din *Politica*, 14 martie 1998.

„Eminescu, pro și contra“. Consideră că *școala* și *idolatria* moștenite din regimul comunist „au făcut din Eminescu un mit intangibil“. „Așezându-l pe poet mai presus de critică“, i-au pricinuit însă mai mult rău. „E cazul să vedem dacă mai e citit și, dacă nu, din ce motive.“[8]

Un răspuns îl dă, în același volum, Marius Chivu, tânăr abia ieșit de pe băncile școlii (devenit între timp un apreciat scriitor și critic literar). El spune pe șleau: „elevii fug când aud de Eminescu“; este „nu ignorat, ci urât de elevi“.[9]

Acum, ce să zicem: cam exagerează și elevii! Deși, până la urmă, e dreptul oricui, deci și al lor, de a-l agrea sau nu pe Eminescu; doar susținătorii necondiționați ai mitului pretind că aici nu există drept de alegere: ești român, trebuie să te închini poetului național, „românului absolut“. Probabil că N. Manolescu are dreptate. Prea li se toarnă elevilor pe gât, cu forța, Eminescu. Dacă nu ar fi absolutizat în chip autoritar, ci relativizat inteligent, ar trece probabil mai ușor. Adolescenții au fost cândva câștigați de lirica erotică a lui Eminescu. Acum, tocmai aceasta li se pare multora desuetă și

8. Nicolae Manolescu, „Eminescu, pro și contra“, *ibidem*, pp. 129–131; reprodus din *România literară*, 1–7 aprilie 1998.

9. *Ibidem*, pp. 242–243.

siropoasă. Pur și simplu, poetul nu-i mai interesează, nu-i mai atrage. E aproape amuzant să-l auzi pe câte unul lamentându-se, îngrozit, că i-a căzut la examen Eminescu!

Poate că adulții ar trebui să fie mai responsabili și să-și măsoare mai cu grijă cuvintele. Deriziunea nu e cea mai recomandabilă formă de argumentație. Dan Alexe, într-o carte recentă, îl așază pe Eminescu (în bună companie de altfel, alături de Mickiewicz și Petőfi), într-un grup de bieți „versificatori romantici", „persoane jalnice", cu versuri în bună parte, azi, „de necitit". Concluzia: „Mai terminați cu Eminescu. Creșteți mari. Dacă trăia azi, ar fi lucrat probabil la ICR, ar fi fost frustrat și arogant".[10] Nu e prea mult? De ce un asemenea dispreț? Și de ce trebuie Eminescu să plătească pentru modul cum alții l-au instrumentalizat postum? Nu el s-a proclamat poet național sau român absolut!

Din fericire, departe de adulație sau de respingere, nu lipsesc nici cercetările întreprinse fără prejudecăți mitologice. Ioan Stanomir și-a propus să definească și să așeze în epocă „reacționarismul" eminescian, raportându-l îndeosebi la preocuparea poetului pentru soarta țărănimii. Ruxandra Cesereanu a pus în evidență „agresivitatea" articolelor sale politice, studiate de Monica Spiridon sub un cu totul alt unghi, acela al valorii lor pur estetice.[11]

10. Dan Alexe, *Dacopatia și alte rătăciri românești*, Humanitas, București, 2015, pp. 336–337.

Pe lângă controverse, actualitatea eminesciană a fost întreținută și de câte un eveniment mai special. Așa s-a întâmplat în anul 2000, când a ieșit la lumină, cu totul neașteptat, un teanc întreg de scrisori schimbate între Eminescu și Veronica Micle, ascunse până atunci într-o arhivă personală. Un nou fals în stilul Octav Minar? Nici vorbă; documente întru totul autentice: 108 scrisori în total, dintre care 93 scrise de mâna lui Eminescu (față de numai 18 identificate până atunci, socotind și câteva falsuri marca Octav Minar). Entuziasmul istoricilor literari a fost pe măsură, iar legendara poveste de dragoste a căpătat noi accente. Mai înainte, puținele scrisori cunoscute ale lui Eminescu lăsaseră să se bănuiască o oarecare rezervă a lui în această relație, personajul „provocator" părând a fi Veronica, acum, dimpotrivă, scrisorile recuperate arătau un Eminescu îndrăgostit de-a

11. Ioan Stanomir, *Reacțiune și conservatorism. Eseu asupra imaginarului politic eminescian*, Editura Nemira, București, 2000; Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Humanitas, București, 2003: capitolul „Ultraconservatorul agresiv și profetul mânios. Eminescu la *Timpul*", pp. 13–26; Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Editura Curtea Veche, București, 2003.

binelea și încă mai „insistent“ decât partenera sa. Totul căpăta o amploare nebănuită. De aici și aprecierea lui Nicolae Manolescu: „Accentul pus de Călinescu, dar și de Lovinescu, pe infidelitățile reciproce, a făcut să nu se vadă că între Eminescu și Veronica a existat o mare, sfâșietoare și, până la urmă, tragică iubire. Faptul că Veronica l-a urmat atât de repede în mormânt pe poet, sinucigându-se probabil [...], vorbește de la sine de legătura lor de viață și de moarte“.[12] Scenariul „marii iubiri“, îndepărtându-ne de privirea sceptică a lui Călinescu, ne apropie, într-un fel, de „reconstituirile“ romantice ale lui Octav Minar, bazate însă pe documente plăsmuite!

Ecou mediatic a avut și întreprinderea de editare integrală – prin fotocopiere – a manuscriselor eminesciene: nu mai puțin de 14.000 de pagini. Ideea – lansată cu decenii înainte de Noica – a fost dusă la îndeplinire de Eugen Simion, în calitatea sa de președinte al Academiei Române. Merita cheltuiala? Da, după unii, nu, după alții. S-a ajuns și la o anchetă a Procuraturii. Opinia lui Nicolae Manolescu: „Obiceiul de a tipări tot ce a rămas de la Eminescu a

12. *Dulcea mea doamnă / Eminul meu iubit*, op. cit., fragmente din discursul ținut cu prilejul lansării volumului, 15 iunie 2000, pp. 269–272.

sporit cu câteva mii de pagini volumul operelor poetului. Academia Română a întreprins editarea *caietelor* asupra cărora atrăgea atenția C. Noica. Literar, nici un rând din acestea nu prezintă vreun interes“.[13]

Eugen Simion și Nicolae Manolescu sunt cei doi critici cu autoritate ai „vechii generații“, ale căror divergențe ilustrează fractura intervenită în interpretările eminesciene. Eugen Simion este un conservator pentru care Eminescu rămâne integral valabil și demn de interes. Nicolae Manolescu, dimpotrivă, pledează pentru „despărțirea“ de Eminescu, în sensul unei abordări critice și selective, singura în măsură de a-l readuce pe poet cu adevărat în contemporaneitate. Capitolul despre Eminescu din *Istoria critică a literaturii române* este destul de sever.[14] Faimoasele postume sunt comentate fără entuziasm, la fel proza literară și dramaturgia eminesciană. Articolele politice sunt apreciate în planul expresiei literare (punându-se la contribuție și studiul Monicăi Spiridon), dar li se reproșează încărcătura ideologică mai puțin convenabilă. („Nu încape îndoială că Eminescu a fost naționalist, xenofob, cu pulsiuni rasiste și antisemite

13. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, op. cit., p. 408.
14. *Ibidem*, pp. 377–409.

tot mai vii spre sfârșitul vieții.") Chiar printre poeziile bine-cunoscute, multe sunt tratate cu rezervă. *Oda (în metru antic)*, de pildă: „A fost socotită emblematică pentru Eminescu, deși nu e, stilistic, deloc specifică. Nu s-a observat niciodată că, în lipsa rimei, aici sau în alte câteva poezii, Eminescu nu este Eminescu. Cu toată frumusețea abstractă a confesiunii, versurile par traduse". *Pe lângă plopii fără soț* aproape că e aruncată la coș: „Oricâtă «urzeală intelectuală», cum zice G. Călinescu urmând pe Ibrăileanu, ar exista în *Pe lângă plopii fără soț*, poezia nu se mai poate citi astăzi fără oarecare jenă". Nici *Luceafărul*, intangibilul Luceafăr, nu scapă de o săgeată critică: „Versul iambic de 7–8 silabe nu-l slujește decât în parte pe poet... Cadența este prea bruscă, suflul prea scurt". În sfârșit, rămân totuși neatinse un număr – nu prea mare – de capodopere: câte un sonet, părți din *Scrisori*, *Glossa*, *Mai am un singur dor*...

Costisitoare operație de salvare! Măcar de-ar reuși.

Alții, între timp, își văd liniștiți de treabă. Pentru ei, Eminescu rămâne cel mai mare, și nu doar în poezie, sau în jurnalistică, ci în tot ce a atins, sau ni se pare nouă că ar fi atins, adică în toate domeniile imaginabile. O teză recentă de doctorat ni-l arată ca specialist desăvârșit în problemele securității și siguranței

naționale ale României[15] (ce bun șef ar fi fost la SRI sau la SIE, sau la ambele instituții reunite!). Un alt autor mizează pe partea științifică. Eminescu ar fi anticipat – dacă le-am numărat bine – vreo 30 de descoperiri majore ale științei ultimului veac. Începând, firește, cu teoria relativității, pe care el a intuit-o și Einstein a confirmat-o aproape 50 de ani mai târziu. Una dintre cărți înfățișează, după modelul lui Plutarh, „viețile paralele" Eminescu–Einstein. Ca să nu mai vorbim de OZN-uri și extratereștri, prezențe frecvente în opera eminesciană. Vreo doi extratereștri sunt semnalați în *Luceafărul* (bănuiesc că e vorba de cele două întrupări ale lui Hyperion), și tot aici se pare că sunt anticipate și undele radio ca modalitate de a intra în legătură cu celelalte lumi.[16]

Ce să mai spunem. Am vrut democrație, trebuie să-i suportăm și consecințele: cuvântul e liber!

15. George Ene, *Eminescu. Securitatea și siguranța națională a României*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014.

16. Virgil Ene, *Previziuni științifice în opera lui Eminescu*, Editura Brumar, Timișoara, 2010; *Eminescu versus Einstein*, Editura Brumar, Timișoara, 2012.

XII
Comemorare la Academia Română

ACADEMIA ROMÂNĂ nu pare a-şi pune prea multe întrebări. Merge înainte cu Eminescu, la cota lui cea mai înaltă.

Cu prilejul comemorării a 125 de ani de la moartea poetului, academicienii şi invitaţii lor s-au întrecut în a spune fie banalităţi, fie vorbe mari fără acoperire.[1] Unii dintre ei încă n-au aflat că Eminescu – „precursor" al fizicii moderne, al lui Einstein şi aşa mai departe e o abordare de mult complet discreditată, de natură să descalifice pe oricine ar bate monedă în acest sens. Tonul îl dă însuşi preşedintele Aca-

1. Textele comentate în acest capitol sunt publicate în *Academica*, revistă editată de Academia Română, iunie–iulie 2014, „Comemorare Mihai Eminescu", pp. 5–23.

demiei, Ionel-Valentin Vlad (inginer electronist şi fizician), care comentează „ştiinţific" versurile eminesciene privitoare la colapsul sistemului solar:

> Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist şi roş,
> Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoşi...

„Din nou ne întrebăm – spune academicianul –, oare cum intuiţia poetului îl duce la o viziune (model) asupra evoluţiei sistemului solar în care, pe măsura epuizării combustibilului care-i întreţine reacţiile termonucleare, Soarele va deveni o uriaşă stea roşie cu dimensiuni care vor cuprinde orbita Pământului, după ce a „înghiţit" planetele Venus şi Mercur (cam după încă 5 mld de ani)? Acest model astrofizic a fost elaborat doar prin anii 1920–1930..." Parcă nu chiar asta spune Eminescu, dar ce contează: o luăm de la început, cu tot soiul de previziuni şi priorităţi (când problema de discutat ar fi locul lui Eminescu în literatură, nu printre astrofizicieni).

În rest, preşedintele Academiei înşiră fraze ca acestea, pe care nu le comentez, rămânând să le aprecieze fiecare după cum crede de cuviinţă: „Eminescu suntem noi – în lucrările

noastre, reușitele și eșecurile noastre, în modul cum suntem cunoscuți în lume. Mihai Eminescu este și un etalon de valoare pentru creatorii contemporani din România și de pretutindeni".

Detaliile nici nu mai contează, precum un Vlad Țepeș pomenit cu trimitere la *Doina* (confuzie între *Doina* și *Scrisoarea III*, între Țepeș și Ștefan cel Mare...), sau Schopenhauer, ortografiat „Schoppenhauer" (scuza fiind, probabil, că Academia Română are în grijă doar ortografia românească).

Alt academician, istoricul Ioan-Aurel Pop, se îndeletnicește să-l spele pe Eminescu de toate reproșurile aduse xenofobiei și antisemitismului său. Ar rezulta că e în regulă să gândești ca el, cel puțin pentru secolul al XIX-lea. Mostră de argumentație: „Cum putea Eminescu să prevadă, de exemplu, Holocaustul, să știe că va urma, după al Doilea Război Mondial, Declarația universală a drepturilor omului (adoptată de ONU) sau să știe că, mai recent, UE avea să reglementeze chestiunea minorităților? Este ca și cum l-am condamna pe Isaac Newton că nu a știut teoria relativității!"

Deși, dacă a anticipat atâtea descoperiri științifice, de ce n-ar fi anticipat și mersul istoriei? Problema delicată nu este însă atât dreptatea sau nedreptatea pe care le-ar fi avut Eminescu în epocă, ci întrebarea dacă, gândind așa cum

a gândit, mai poate fi *astăzi* un model de referință. Academicianul privește însă lucrurile sub alt unghi: „Oare nu ar fi mai corect să-l restituim pe Eminescu timpului său, ca să vedem mai bine cât a fost el de atemporal?" Mărturisesc că îmi scapă logica acestei fraze; cu alte cuvinte, cu cât cineva e mai dependent de spiritul timpului său, cu atât e mai atemporal? Dar, dincolo de chestiunea de logică, dacă Eminescu e într-adevăr „atemporal", asta vrea să însemne că și ideologia lui rămâne valabilă! Să precizăm totuși că nu toți contemporanii poetului au fost chiar atât de porniți împotriva „străinilor" (nu marile figuri ale Junimii, în orice caz). Printre ei, Eminescu e totuși un excesiv, împărțindu-și compatrioții în funcție de sângele lor latin sau nelatin, și aplicând, în raport cu originea reală sau presupusă, etichete injurioase (printre care „bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire" nu e nici pe departe cea mai disprețuitoare).

N-a lipsit de la comemorare nici Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române. Ne-am fi așteptat să abordeze subiectul cu adevărat interesant al religiozității poetului. Tema tratată a fost însă „Mihai Eminescu – patriot român și om universal", iar mesajul, acela că poetul „ne îndeamnă să fim patrioți români autentici și, în același timp, români cu deschidere,

spre a învăța ceea ce este bun și la alte popoare". Așa să fie!

Mai îndrăzneață, comunicarea basarabeanului Mihai Cimpoi, membru al Academiei Republicii Moldova și membru de onoare al Academiei Române, principalul specialist în Eminescu de pe malul stâng al Prutului. Dublul academician revine la imaginea unui Eminescu atotștiutor și a toate „prevestitor" (interpretare pe care se vede că degeaba s-au străduit unii, precum G. Călinescu, să o înlăture sau măcar să o atenueze). Printre uluitoarele intuiții eminesciene, „constatăm previziuni științifice surprinzătoare, privind *teoria relativității*, *cuanta* (noțiunea e folosită înainte de Planck), *sociologia* ca axă a tuturor științelor (înainte ca ea să fie definită așa de Max Scheler), *limba ca o casă a științei* (fiind clară similitudinea cu cunoscutul postulat al lui Heidegger)". Așa stând lucrurile, o întrebare încolțește: mai e Eminescu și poet, sau îl trecem în tabăra oamenilor de știință (firește, în variate domenii)? Cât despre naționalismul său, ne asigură Mihai Cimpoi că totul e în regulă, concepția lui Eminescu despre națiune asemănându-se cu a teoreticianului francez Raoul Girardet. Slavă Domnului: ne-am luat o piatră de pe inimă!

În sfârșit, nu e de ignorat nici intervenția profesorului Gabriel Marilen Pirtea, rectorul

Universității de Vest din Timișoara. Sursa invocată e de astă dată Dan Puric, actor de profesie și profet al românismului prin vocație. Puric a spus, și, dacă a spus, înseamnă că așa și e: „Conștiința românească se trage toată din Eminescu". Chiar toată? Să n-o lăsăm puțin mai jos, spre 90%? Pornind de aici, autorul comunicării ne lămurește repede cu Eminescu, despre care nu are prea multe de declarat, și trece la subiectul care îl preocupă: programul managerial al Universității de Vest. Aflăm că acesta se sprijină pe un decalog (de o vădită originalitate): 1. Libertate academică. 2. Solidaritate academică și respect reciproc. 3. Diversitate... Și așa mai departe. Ce legătură cu Eminescu? Nici una, dar unde e problema?

„Totuși este trist în lume." E trist, într-adevăr, inclusiv în lumea academică românească.

XIII
Complotul

BOALA ȘI MOARTEA POETULUI au fost de la bun început componente esențiale ale mitului eminescian. Diagnosticul pus în momentul internării, acela de sifilis, avea să fie contestat, iar argumentele pro și contra s-au confruntat un secol și mai bine. În *Viața lui Mihai Eminescu*, biografia cu siguranță cea mai influentă, G. Călinescu a decis în favoarea diagnosticului inițial; nu s-a dat în lături nici de a polemiza cu cei care împărtășeau alte puncte de vedere. E evident că, pe lângă considerentele medicale, au intervenit în discuție și motivații de ordin moral și simbolic. Sifilisul era privit ca o boală de natură promiscuă, greu de mărturisit (așa cum avea să devină SIDA, un veac mai târziu); cum să fie asociat tocmai cu poetul național, cu personalitatea cea mai înaltă a spiritualității și creativității românești? Într-o lucrare din 1972, doctorul Ion Nica, reluând dosarul medical al poetului, ajungea la concluzia că ar fi suferit în fapt de o psihoză „maniaco-depresivă", declanșată sau accentuată de munca asiduă și de condițiile precare de trai.[1]

Recent, o întreagă comisie de medici – de diverse specialități – a reluat „consultul". Concluzia a fost unanimă. N-a fost sifilis, ci o prăbușire psihică, de tip maniaco-depresiv (cu manifestări, într-adevăr, extrem de violente). Ceea ce înseamnă că și tratamentul aplicat – cu mercur – a fost eronat, contribuind la intoxicarea pacientului și la agravarea stării sale de sănătate.[2]

Pare plauzibil să fie așa. Cu asta, cazul ar putea fi considerat închis. Pentru unii însă, abia acum se deschide. Eminescu e preluat de fabrica de mituri conspiraționiste, una din puținele industrii prospere în România de după 1989. Scrierile despre complotul împotriva lui Eminescu se țin lanț, și constituie deja o întreagă bibliotecă. Eroarea medicală nu mai e acceptată ca o interpretare suficientă. Ar fi fost o „eroare" voită. De ce?

---

1. Ion Nica, *Eminescu, structura somato-psihică*, Editura Eminescu, București, 1972.
2. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2015.

Pentru faptul că Eminescu apăra din răsputeri România și națiunea română. 1883 este anul când avea să se încheie tratatul prin care România adera la Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria, Italia). Or, Eminescu era ostil unei asemenea asocieri. Nu încetase să denunțe dualismul austro-ungar și asuprirea românilor din Transilvania. Se înscrisese, de asemenea, în societatea „Carpații", care milita pentru unirea tuturor Românilor. Există într-adevăr documente austriece care arată că era ținut sub observație de agenții dublei monarhii. Astfel s-ar fi ajuns la internarea lui, unii autori admițând realitatea bolii, alții nici măcar atât: nu ar fi fost bolnav, ci „îmbolnăvit", și apoi scos din circulație, în mod premeditat, și în cele din urmă ucis, în urma „tratamentului" aplicat.

Nenorocirea lui a fost că și oamenii politici români considerau necesară o alianță cu Puterile Centrale, care ar fi însemnat în condițiile de atunci o protecție pentru țară. Așa că Eminescu s-a trezit singur împotriva tuturor. Iar cel care i-a dat lovitura de grație a fost nici mai mult, nici mai puțin decât susținătorul lui și promotorul operei sale, Titu Maiorescu. Va fi avut Maiorescu o chinuitoare problemă de conștiință: între Eminescu și interesul – așa cum îl vedea el – al României, ce să aleagă? Alegerea, cum știm, n-a fost în favoarea lui Eminescu. Odată

poetul declarat nebun, a dispărut piedica principală în calea semnării tratatului cu Austro-Ungaria.[3]

Mai e ceva de spus? Ar mai fi, deși nu folosește la nimic. Miturile conspiraționiste sunt indestructibile. Unii cred că americanii n-au ajuns nicicând pe Lună, iar alții par a ști că extratereștrii se află printre noi de o bună bucată de vreme. Inutilă încercarea de a-i convinge că nu-i adevărat. Să îndrăznim totuși a spune că Eminescu nu era un personaj chiar atât de important încât să pună în alertă cancelariile europene? Era doar ceva mai mult decât un necunoscut. Articolele lui din *Timpul* se adresau unui cerc relativ restrâns de cititori. Combătea, e drept, regimul dualist, dar nu și monarhia habsburgică în sensul unei soluții confederative.

---

3. Câteva cărți privitoare la complotul împotriva lui Eminescu (dintr-o listă lungă, și care sporește an de an): Nicolae Georgescu, *A doua viață a lui Eminescu*, Editura Europa Nova, București, 1994; Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, Editura Serafimus, Brașov, 1999; Călin Cernăianu, *Conjurația anti-Eminescu*, vol. I–II, Editura Semnele Timpului, București, 2000–2001; Theodor Codreanu, *Eminescu, martor al adevărului*, Editura Scara, București, 2004; Ion Filipciuc, *Simptomuri politice în boala lui Eminescu*, Editura Timpul, Iași, 2005; Ion Spânu, *Asasinarea lui Eminescu*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 2011; Theodor Codreanu, *Eminescu în captivitatea „nebuniei"*, Tipo Moldova, Iași, 2013.

La societatea „Carpații" figura printre moderați, alături de I. Slavici. Ceea ce rezultă și din scrisoarea adresată de Slavici lui Titu Maiorescu, la 25 iunie 1883 (cu trei zile înainte de declanșarea crizei de „nebunie"). „Ceea ce m-a hotărât să intru în societate – scrie Slavici – a fost tocmai hotărârea de a combate tendințele manifestate într-însa, și mai înainte de a fi cerut să fiu primit am luat înțelegere cu amicii noștri mai așezați, ca Făgărășeanu, Eminescu, Densușeanu, Babeș și ceilalți, care și-au făcut studiile la Viena și care toți dezaprobă manifestațiile societății «Carpații»."[4] Slavici, de altfel, e cunoscut ca un susținător al monarhiei habsburgice (convingere dovedită inclusiv în timpul Primului Război Mondial, de unde i s-a tras și condamnarea la închisoare după încheierea războiului). Tot în zilele acelea din iunie 1883, Eminescu însuși i-a dat în *Timpul* o replică acidă liberalului Petre Grădișteanu, cel care îl combătuse cândva pe teme literare, și care acum, cu prilejul inaugurării la Iași a statuii lui Ștefan cel Mare, în prezența regelui, se lansase, imprudent, într-o tiradă cu iz „unionist". Potrivit poetului, Grădișteanu se afla sub influența mai multor cupe de șampanie, iar vorbele lui nu corespundeau de-

4. Ioan Slavici către Titu Maiorescu, 25 iunie 1883, Biblioteca Academiei Române, manuscrise, $S\frac{60(9)}{XVII}$.

loc atitudinii românilor, care n-aveau nici un fel de aspirații anexioniste.[5] Grădișteanu, și nu Eminescu, a deranjat atunci autoritățile de la Viena, așa că de ce acestea s-ar fi răzbunat tocmai pe poet? Încă o dată, trebuie precizat că Eminescu nu s-a pronunțat în nici o ocazie pentru „România Mare".

Pe de altă parte, îmbolnăvirea poetului e bine confirmată documentar. „Eminescu, început de alienație mintală, după impresia mea", notează Maiorescu la 30 mai/11 iunie 1883. Și, trei săptămâni mai târziu: „Eminescu devine, din ce în ce mai evident, alienat".[6] Sunt observații care nu prea se potrivesc cu „înscenarea" la care ar fi participat Maiorescu. Propriile însemnări ale lui Eminescu din primăvara și vara anului 1883 se constituie ele însele în probe de netăgăduit ale unei stări accentuate de confuzie mintală.[7]

5. Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIII, Editura Academiei, R.S.R., București, 1985, pp. 319–323 (articole publicate în *Timpul*, 22 și 23 iunie 1883).

6. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II (1881–1886), Editura Socec, București, [1939], pp. 187 și 189.

7. Poetul era în căutarea formulei matematice a nemuririi sufletului, găsise un mijloc sigur pentru a-l asasina pe țarul Rusiei („printr-un turc îmbrăcat călugărește care să fie trimis la curte c-un călugăr bulgar c-o depeșă de felicitație") și intenționa, folosind diversele versiuni ale Bibliei, să învețe toate limbile europene, plus sanscrita, iudaica, araba și persana; iar printre multiplele proiecte de acest gen, o întreagă avalanșă de fantasme

Toate aceste argumente n-au nici cea mai mică greutate în ochii celor dispuși să creadă că autoritățile austro-ungare au făcut din țânțar armăsar, iar Titu Maiorescu a fost capabil să devină complice la crimă, din înalte rațiuni politice. Sunt deja numeroși cei care acceptă un asemenea scenariu, ficțiunile conspirative fiind tentante și molipsitoare. Pe bloguri circulă cu febrilitate tot felul de comentarii pe marginea acestui caz – cu adevărat senzațional, poate cea mai senzațională pagină din întreaga istorie românească. Sunt puși la zid, de-a valma, și francmasonii, și evreii – adversari din totdeauna ai lui Eminescu și ai poporului român. Poetul a ajuns să fie socotit drept „cel dintâi deținut politic", destinul lui prefigurând astfel marea represiune din vremea comunismului (inclusiv internarea în azile psihiatrice). Un întreg complot internațional, vizând anihilarea poetului, și, prin aceasta, supunerea sau distrugerea României. „Prin atentatul împotriva lui Eminescu s-a început predarea României unor forțe străine", explică cineva care a înțeles până la capăt cum stau lucrurile.

Teza anihilării lui Eminescu exprimă în mod evident frustrările și resentimentele unui segment nu chiar neglijabil al societății românești care consideră – ca și Eminescu la vremea lui – că România a ajuns pe mâna „altora", care îi încalcă suveranitatea și îi jefuiesc avuțiile. Fortăreața autohtonistă se simte – cum și este! – amenințată, și instinctiv își consolidează zidurile de apărare. Recrudescența mitologiei dacice, pe linia mai veche a lui Nicolae Densușianu (suntem daci și nu vrem să avem nimic de-a face cu romanii!), se înscrie în același perimetru ideologic. „Cine-au îndrăgit străinii..." Dar să nu-l atragem în joc pe Eminescu. Tot ce se petrece astăzi e problema noastră, nu a lui.

---

erotice... (Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XV, Editura Academiei Române, București, 1993, „Însemnări cu caracter intim", pp. 386–406).

XIV
Mărturii

EXISTĂ ȘI O COMPONENTĂ MITOLOGICĂ a *amintirilor* privitoare la Eminescu. Viața și personalitatea poetului au fost reconstruite, într-o măsură apreciabilă, pornind de la mărturiile celor care l-au cunoscut (sau au cunoscut pe alții care l-au cunoscut!). Numai așa s-au putut acoperi o mulțime de lacune; din păcate, Eminescu nu a ținut un jurnal (precum Titu Maiorescu) și nici nu a lăsat în urma lui o corespondență suficient de acoperitoare. Memorialistica devine în acest caz tentantă: oferă o mulțime de detalii și reconstituie o atmosferă. E în aceeași măsură și credibilă? Mulțumiți să obțină informații, mulți autori s-au mărginit să le exploateze fără prea multă critică (printre ei și inconturnabilul G. Călinescu!). De cele mai multe ori lipsește

posibilitatea verificării prin alte surse. Când însă se ivesc asemenea documente, surprizele sunt frecvente: mărturiile memorialistice par a fi adesea destul de departe de adevăr.

I.L. Caragiale și Iacob Negruzzi relatează în termeni frapant de asemănători prima lor întâlnire cu Eminescu; din clipa în care l-au văzut, mai înainte chiar de a fi schimbat o vorbă, și-au dat seama că se află în fața unei persoane ieșite din comun. Chiar așa să fi fost?

Lui Brătescu-Voinești i-a povestit însuși Titu Maiorescu geneza *Luceafărului*. Eminescu avea intenția să se căsătorească cu Veronica Micle; pentru a-l convinge să renunțe la un asemenea proiect, Maiorescu l-a pus la curent cu infidelitățile acesteia, incriminându-l și pe Caragiale. Aici se află cheia poemului, Hyperion fiind Eminescu, Demiurgul – Maiorescu, Cătălina – Veronica Micle și corupătorul Cătălin – Caragiale! Și Maiorescu spune mai departe (în versiunea Brătescu-Voinești): „Multă vreme nu l-am mai văzut. *Luceafărul* n-a apărut în *Convorbiri*, ci într-o publicație din Viena, de unde apoi a fost reprodus în *Convorbiri*. S-a jenat să mi-o trimită mie? Căci, oricât de splendidă era haina în care îmbrăcase prozaicele mele cuvinte, prin care încercasem să-l conving, știa c-o să le recunosc".[1]

---

1. I.Al. Brătescu-Voinești, „Luceafărul" (1934), în *Mărturii despre Eminescu* (ed. Cătălin Cioabă), Humanitas, București, 2013, pp. 292–301.

La câțiva ani după „destăinuirile" lui Brătescu-Voinești apar și *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu, cuprinzând perioada respectivă. Eminescu, pe care „multă vreme nu l-ar mai fi văzut", se dovedește, dimpotrivă, mai prezent ca oricând la ședințele Junimii și în casa lui Maiorescu. Lectura *Luceafărului* e consemnată în nu mai puțin de patru rânduri (17/29 aprilie, 24 aprilie, 8/20 octombrie, 28 octombrie/9 noiembrie 1882).[2] Nu numai că Eminescu nu l-a ocolit pe critic, dar și-a „perfecționat" poemul tocmai în urma frecventelor discuții cu acesta. Cât despre Veronica Micle – Cătălina cea infidelă –, am pomenit deja scrisoarea în care Eminescu îi vorbea despre *Luceafărul*, în termeni cu deosebire „drăgăstoși", care nu lasă nici un dubiu asupra faptului că nu ea era modelul personajului feminin (dacă va fi existat un „model"). Toată povestea lui Brătescu-Voinești e anulată.

O „păcăleală" de și mai mare amploare s-a petrecut cu *Amintirile de la „Junimea" din Iași* ale lui George Panu. Apărute în foileton între 1901 și 1906, apoi în două volume în 1908 și 1910 (cu mai multe reeditări), *Amintirile* lui Panu, alături de cele ale lui Iacob Negruzzi, dar poate în și mai mare măsură, reprezintă

2. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II (1881–1886), ed. cit., pp. 58, 61, 127, 133.

textul clasic privitor la celebra societate literară. Sunt pagini vii și antrenante, care reconstituie, aparent credibil, întâmplări de tot felul, personaje, atmosferă... Eminescu se numără, firește, printre eroii cărții. Iar piesa rară, de antologie, este lectura nuvelei *Sărmanul Dionis*, cu așezarea, de mare efect, față-n față, a unui Eminescu, aflat departe, în lumea lui, și a unui grup de junimiști atât de prozaici și limitați, încât nu înțeleg nimic, dar absolut nimic, din interminabila povestire fantastică cu care îi chinuia poetul. Un fragment considerat extrem de semnificativ pentru a-l defini atât pe Eminescu, cât și mediul (nu prea receptiv) în care și-a creat opera. G. Călinescu, în renumita biografie, îl reproduce și îl comentează pe larg. La scurt timp, apar însă (în volumul IV, din 1933, al colecției Toroutiu de *Studii și documente literare*) mai multe procese-verbale ale ședințelor Junimii (aflate în arhiva personală A.D. Xenopol, redactate de viitorul istoric). Printre ele, și ședința în care Eminescu a citit *Sărmanul Dionis*. Surpriză: relatarea lui Panu e complet inventată, de la primul până la ultimul cuvânt. Nimic din ea nu se potrivește cu procesul-verbal autentic. Cele mai multe dintre persoanele menționate de Panu că ar fi participat la faimoasa lectură – manifestându-și nedumerirea – nici n-au fost

de față. Mai mult decât atât: Panu însuși nu figurează printre participanți. Nu e de altfel singura ocazie când memorialistul a fost prins cu ocaua mică. O altă ședință – nu mai puțin memorabilă –, lectura poemului *Dumbrava roșie* a lui V. Alecsandri, are parte de o relatare la fel de fantezistă; nici la aceasta Panu nu se aflase printre participanți. Sentința lui E. Lovinescu la întrebarea „ce valoare istorică au *Amintirile* lui G. Panu?" e interesantă: „aproape nici o valoare ca document istoric și o precisă valoare ca document psihologic și ca evocare de atmosferă".[3] Să sperăm că rămâne cel puțin atmosfera!

Ajung acum la *Vinurile lor...*, cartea de amintiri publicată în 1969 de Vintilă Russu-Șirianu, care cuprinde un capitol consistent despre Eminescu în ultimul său an de viață creatoare: 1882–1883. Plin de informații, care mai de care mai interesantă. Măcar, de data asta, de-ar fi adevărat!

Am publicat cu mult timp în urmă, în *Magazin istoric* (numărul din iulie 1971, p. 87), un scurt articol, pe care îl reproduc acum în întregime:

3. E. Lovinescu, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, Casa Școalelor, București, 1943, p. 15.

Când realitatea
infirmă memorialistica...

În urmă cu doi ani, Vintilă Russu-Șirianu, fiul publicistului și omului politic transilvănean Ioan Russu-Șirianu (1864–1909), a publicat un volum cu caracter memorialistic[4], consacrat de fapt evocării câtorva personalități pe care autorul le-a cunoscut nemijlocit sau despre care a aflat câte ceva de la tatăl său: Enescu, Brâncuși, Sadoveanu, Goga, Coșbuc, Caragiale, Eminescu etc. O asemenea carte este, nici vorbă, utilă și se pare că informațiile oferite de autorul ei au și început să fie utilizate.

Cele mai interesante ni se par, fără îndoială, amănuntele despre viața lui Eminescu, căruia i se acordă aproape 50 pagini (pp. 359–407). E, într-adevăr, o contribuție importantă la viața marelui poet, și privind un an decisiv: 1882–1883. Iată cum ni se relatează că s-ar fi petrecut lucrurile în linii mari. În toamna anului 1882, tatăl autorului, părăsind Transilvania, ajunge în București și trage la casa unchiului său, Ioan Slavici, unde se află pe atunci și Eminescu, care va rămâne acolo până la izbucnirea bolii, în vara anului 1883. Tânărul ardelean

4. Vintilă Russu-Șirianu, *Vinurile lor...*, Editura pentru Literatură, București, 1969, 408 pp.

doarme chiar, o vreme, în aceeași cameră cu marele poet. Se încheagă o prietenie care ne permite să aflăm, prin intermediul lui Vintilă Russu-Șirianu, o mulțime de fapte interesante, semnificative. Desigur, relatarea este, ca să zicem așa, de la a doua mână; multe probabil s-au uitat, s-au deformat. Dar chiar și așa, cele povestite nu pot lăsa indiferenți nici pe cercetătorii literari, nici pe milioanele de cititori care i-au îndrăgit opera.

Numai că...

Numai că în ziarul *Tribuna* din Arad, pe care Ioan Russu-Șirianu îl condusese aproape 12 ani, găsim o biografie destul de amănunțită (nr. 272 din 13/26 decembrie 1909), publicată cu prilejul morții sale. Aflăm de aici că ziaristul a activat în România între 1884–1891, deci *a venit de peste munți în 1884*. Imposibil, vom spune noi, după lectura *Vinurilor lor...*, doar încă în 1882–1883 a stat la București, în casa lui Slavici, împreună cu Eminescu. Oricât de tânăr ar fi fost la moartea tatălui (vreo 11-12 ani), fiul trebuie să știe mai bine cum au stat lucrurile decât colegii de gazetărie ai lui I. Russu-Șirianu. Sau poate s-a strecurat în ziar o greșeală de tipar. Poate...

Ajunși aici, să deschidem colecția de documente literare a lui I.E. Torouțiu. Și iată ce găsim (vol. V, pp. 111–112):

Sibiu, 7 octombrie st.n. 1884

Stimabile Domnule Maiorescu,

Tânărul, pe care vi-l trimit cu această scrisoare, e nepotul meu Ioan Russu, fiul răposatei mele surori. El a terminat cursul pedagogic, și-l trimit la București, ca să facă practică la școala de la Sf. Ecaterina, să învețe românește și să mai vază lume. E băiat bun și am crezut că, trimițându-l la București, trebuie să vi-l trimit și d-voastră să-l vedeți... etc.

Semnează Ioan Slavici. De reținut data: 7 octombrie 1884. Mai ales anul: 1884.

Să fi greșit I.E. Torouțiu? Nu, nu încape nici o îndoială: scrisoarea lui Slavici poate fi văzută de oricine la Biblioteca Academiei. Atunci?

Atunci înseamnă că Ioan Russu-Șirianu a venit la București în 1884 și nu l-a cunoscut defel pe Eminescu (care se îmbolnăvise cu un an înainte și părăsise casa lui Slavici). Înseamnă că fiul a inventat de la primul până la ultimul cuvânt 50 pagini, spre satisfacția istoricilor literari, și mai ales a editurii, care s-a grăbit să publice, fără discernământ, niște simple născociri.

Memorialistica este un gen dificil, mai ales prin faptul că cere respectarea adevărului.

În încheiere, nu mai rămâne decât să spun că toată întâmplarea poate fi privită și sub latura ei oarecum comică. Dar gândul că cineva

își permite să abuzeze de amintirea marilor noștri scriitori este trist, foarte trist.

Ce am scris atunci pare să fi rămas „îngropat" în paginile revistei (în ciuda tirajului considerabil al acesteia). Oricum, *Vinurile lor...* și-au continuat nestingherite cariera, păstrându-și statutul de document citabil (deși, de la primul contact cu textul, un istoric ar trebui să simtă că ceva e în neregulă: prea multă „autenticitate" într-o poveste receptată de un copil mic și pusă pe hârtie după mai bine de șaizeci de ani).

E drept că în argumentația mea a intervenit un element perturbator, pe care n-ar fi corect să-l ocolesc. A ieșit la iveală între timp o scurtă însemnare a lui Eminescu, în care poetul menționează prezența nepotului lui Slavici în casa acestuia, unde locuia și el.[5] Să fi venit Ioan Russu-Șirianu la București și înainte de 1884 (deși din scrisoarea lui Slavici ar rezulta destul de clar că nu mai fusese în România)? Sau Eminescu pur și simplu fabulează? Sunt tentat de această ultimă explicație, fiindcă e de luat în seamă și contextul în care se face referire la tânărul transilvănean. Sunt fraze incoerente aruncate pe hârtie cu puțin înainte de declararea bolii; nu lipsesc fantasmele erotice, în care apare

5. M. Eminescu, *Opere*, vol. XV, ed. cit., p. 403.

și doamna Slavici, acuzată că l-ar hărțui pe poet. Ioan Russu-Șirianu e pomenit, și nu numai el, ci și o soră a doamnei Slavici, ca persoane în măsură să depună mărturie asupra comportării sale ireproșabile față de stăpâna casei. Una peste alta, scrisoarea lui Slavici din 1884 prezintă mai multă încredere decât șirul acesta de elucubrații. Așa că n-am de gând să-l reabilitez pe Vintilă Russu-Șirianu!

Gen delicat memorialistica; de consumat cu moderație!

XV
Cum nu e cunoscut Eminescu în lume

MAI E O COMPONENTĂ A MITULUI care nu trebuie neglijată: credința în universalitatea creației eminesciene. O întâlnim încă de la început. Poetul era chemat să acopere un gol. Într-adevăr, până la el, nici un român (exceptându-l, să zicem, pe Dimitrie Cantemir, dar și acesta la o cotă de celebritate „medie") nu intrase în cultura cea mare, a omenirii. Cu Eminescu, românii au sentimentul că au recuperat, dintr-odată, întârzierea; e primul român care se așază, sus, în panteonul mondial. Să precizăm: din perspectivă românească.

A fost tradus și răstradus. În limba germană, încă din timpul vieții, în culegerea *Rumänische Dichtungen*, publicată în trei ediții, între 1881 și 1889, de regina-poetă Carmen Sylva, în

colaborare cu Mite Kremnitz (numele celei din urmă fiind, cum se știe prea bine, legat și prin alte fire de persoana poetului). Din 20 de poezii ale lui Eminescu, regina (care îl aprecia „moderat") a tradus doar 3, Mite Kremnitz, în schimb, 17 (printre care și piesele cele mai celebre: *Luceafărul, Doina, Scrisoarea III*). Pornind de aici, ar fi fastidios să urmărim dinamica traducerilor. Cantitatea e imensă. În 1939, în volumul masiv al *Convorbirilor literare* închinat comemorării a 50 de ani de la moartea poetului, se dau nenumărate exemplificări în următoarele limbi sau literaturi (în ordinea din volum): italiană, polonă, bulgară, albaneză, greacă, iugoslavă, maghiară, slovacă, arabă, engleză, rusă, suedeză, cehă, americană, japoneză, evreiască, germană, franceză, latină, traducătorii fiind uneori români, dar mai adesea străini, îndrăgostiți de poezia lui Eminescu.[1] Un efort considerabil de promovare s-a făcut apoi în vremea comunismului.

Rezultatul? Practic nul. Să nu ne amăgim cu numărul traducerilor, și nici al contribuțiilor eminesciene datorate unor specialiști străini. Aceștia de altfel (cum se întâmplă și în alte domenii ale studiilor românești) sunt mai cunoscuți

1. *Convorbiri literare*, iunie–septembrie 1939. Vezi, în acest volum, și interesantul studiu al lui Alexandru Elian, „Cu privire la traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu", pp. 1469–1537.

în România decât în țara lor. Ceea ce contează în promovarea oricărei valori nu e afișarea ei formală, ci impactul. Or, impactul nu s-a produs. Eminescu, în lume, rămâne un nume necunoscut.

După unii, aceasta poate fi încă o nedreptate, din lungul șir de nedreptăți care se comit sistematic la adresa României! Eminescu e de altfel în bună companie. Aproape nici unul dintre marii români nu e cunoscut în străinătate. Excepție face Ceaușescu, de departe românul cel mai celebru, urmat eventual de câțiva sportivi, în frunte cu Nadia Comăneci. Dintre scriitori sunt cunoscuți, în cercuri intelectuale ceva mai largi, cei care s-au rupt de România, exprimându-se într-o limbă de circulație: cu deosebire, celebra triadă Ionescu–Cioran–Eliade. Nici un autor român, scriind în țară și în românește, n-a reușit să atingă cu adevărat notorietatea mondială. Eminescu nu e deci o excepție. L-am fi dorit o excepție, în sens invers!

Există chiar, în cazul lui Eminescu, o circumstanță agravantă. Poeziile lui sunt traduse, unele bine, altele rău. Dar toate traducerile cam cu același rezultat. De altfel, poezia în genere e intraductibilă; Eminescu, dacă se poate spune așa, e încă și mai intraductibil. În cazul lui, se pierde rima, se pierde muzicalitatea, se destramă rostirea aceea incantatorie, tot ceea ce, mai

mult decât cuprinsul de idei sau de imagini, dă nota inimitabilă poeziei eminesciene. Traducerile mai bine nici n-ar exista: ele înfățișează străinului un Eminescu destul de oarecare, departe, foarte departe de ceea ce zadarnic se străduiesc românii să explice. Unii se gândesc la noi strategii de promovare.[2] Să ne liniștim: nu e nimic de făcut.

Eminescu rămâne – pentru „ceilalți“ – strict un autor de dicționar; orice enciclopedie, mai mare sau mai mică, îl va pomeni, alături de diverși alți „iluștri necunoscuți“ ai diverselor nații. Chiar și la acest nivel, românii riscă surpriza neplăcută de a constata că unii dintre omologii poetului lor sunt ceva mai bine puși în evidență. În cunoscutul *Dicționar de autori* Laffont–Bompiani, Eminescu are parte de un articol de 62 de rânduri, cu informații destul de vagi și pe alocuri incorecte sau inutile (precum aceea, de proveniență românească, însă de mult abandonată, că „a fost ucis de un nebun“ alături de care fusese internat); cât despre aprecierea operei, aceasta se reduce la următoarea propoziție: „Eminescu a fixat forma poeziei românești care, înaintea lui, era într-o lentă

2. Vezi și Ioana Bot, *Eminescu explicat fratelui meu*, Editura Art, București, 2012, capitolul „Un produs românesc refuzat la export: «Mihai Eminescu, poet național»“, pp. 223–246.

evoluție".[3] Cam departe de „poetul universal"! Și, peste toate, e un dicționar francez, expresie a unui spațiu cultural mai deschis decât altele spre valorile românești. Alți „poeți naționali" din zona central europeană au parte de o tratare mult mai detaliată, însoțită și de caracterizări mai consistente ale operei: slovenul Prešeren – 72 de rânduri, maghiarul Petőfi – 126 de rânduri, polonezul Mickiewicz – peste 400 de rânduri!

Comentariile ar fi de prisos.

3. *Le nouveau dictionnaire des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, Robert Laffont, Paris, 1994, vol. I, „Eminescu Mihail", p. 1001.

Cuvânt de sfârșit

ȘI TOTUȘI, EMINESCU NU E DOAR UN MIT. A existat, există încă și un Eminescu adevărat, care abia se întrevede acoperit de imensa construcție mitologică al cărei prizonier a devenit. Avem în cazul lui un extraordinar exemplu al modului cum se construiește și se amplifică un mit, pur și simplu fiindcă este nevoie de el. A fost nevoie de Eminescu, de Eminescu cel mitificat, într-o cultură mică, dornică de afirmare și de recunoaștere, dar încă nesigură pe mijloacele ei. O cultură mare și lipsită de complexe s-ar fi simțit, dimpotrivă, sărăcită punându-se toată sub semnul unui singur și desăvârșit spirit tutelar.

Astăzi, mitul acesta, atâta vreme netulburat și masiv, e pe cale de a se disloca. Pentru unii, nevoia de Eminescu e mai mare ca oricând (dacă

nu vrem să ne pierdem identitatea într-o lume globalizată și uniformizatoare), pentru alții (care-i consideră poezia desuetă și ideologia cu totul nerecomandabilă) nu mai e nevoie câtuși de puțin. Și cu siguranță sunt tot mai mulți cei care n-ar ști să spună dacă mai e sau nu nevoie, pentru simplul motiv că subiectul a încetat să-i intereseze. Caracteristic e însă că și unii, și alții îl citesc tot mai puțin pe Eminescu, pe poetul Eminescu (iar versurile sale pe de rost, ca pe vremuri, câți le-or mai ști?). Și mitologia eminesciană, și antimitologia (care nu e de fapt decât o mitologie răsturnată) par a uita că mai înainte de a fi un mit (construit de alții) Eminescu a fost, a fost cu adevărat, un remarcabil poet. Eminescu poetul e singurul nucleu cu adevărat autentic, în jurul căruia s-a adunat treptat, justificat sau nu, întreaga mitologie.

Va veni poate vremea când vor obosi și cei care-l înalță atât de sus, și cei care-l coboară atât de jos, iar Eminescu va reveni la condiția lui originară. El e pur și simplu, atât și nimic mai mult (dar nu înseamnă deloc puțin), un mare poet romantic, cu siguranță cel mai de seamă, și încă de departe, pe care l-a dat literatura română în epoca ei clasică.

Cuprins

Din seria de autor
LUCIAN BOIA:

Istorie și mit în conștiința românească

Cum s-a românizat România?

Două secole de mitologie națională

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune

România, țară de frontieră a Europei

„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial

Balcic: Micul paradis al României Mari

De ce este România altfel?

Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine

Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări

Suveranii României. Monarhia o soluție?

Cum s-a românizat România

Istoria nenumăratelor distorsionări pe care le-a produs în ultimul secol și jumătate cultul „poetului național“ merită astăzi parcursă. Volumul de față o prezintă cu detașare, acuitate critică și finețe a observației. Oare vom reuși cândva să-l vedem (și să-l citim) pe Eminescu eliberați de mitologia creată, de un secol și ceva, în jurul imaginii lui? În orice caz, istoria exagerărilor pe marginea numelui său e plină de învățăminte.

Pentru intelectualul român din vremurile moderne, n-a existat de altfel piatră de încercare mai mare decât „Eminescu“ – un nume în fața căruia nu oricine și-a păstrat luciditatea și discernământul. La început victimă a detractorilor din epocă, el a căzut curând pradă zelului glorificatorilor, care l-au sechestrat în irealitatea omagiului lor. Și cine, astăzi, în afară de Lucian Boia, ne poate ghida mai bine pe acest teritoriu minat de fantasme, pentru a reveni pe tărâmul istoriei reale?

ISBN 978-973-50-5043-6

9 789735 050436